

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Audio popis filmů pro zrakově postižené

(Audio Description of Films for the Visually
Impaired)

(Diplomová práce)

Rok a místo podání práce: 2008, Praha

Jméno autora práce: Ludmila Hostová

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Ivana Čeňková, CSc.

Obor studia: Překladařství-tlumočnictví

Diplomní obor: Tlumočnictví angličtina-francouzština

Formální prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v depozitáři Univerzity Karlovy v Praze a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

Ludmila Hostová

Poděkování

Poděkování patří především zástupcům organizace SONS a sdružení Apogeu: Lubošovi Krapkovi a Markovi Salabovi, kteří mě provedli zákulisím přípravy audio popisu v organizaci SONS a manželům Maškovým, kteří mi věnovali svůj čas a poskytli mi mnoho cenných zdrojů ze sdružení Apogeu. Děkuji také vedoucí práce, Prof. PhDr. Ivaně Čenkové, CSc. za námět na diplomovou práci a za průběžné připomínky při jejím sestavování. Za ochotu přiblížit mi audio popis ve Francii děkuji zástupcům *Association Valentin Haiy*, zejména komentátorce Marie-Luce Plumauzilové.

ABSTRACT (ENGLISH).....	3
RESUMÉ (ČESKY)	4
RESUME (FRANÇAIS).....	5
1. ÚVOD.....	7
1.1. SPOLEČENSKÝ KONTEXT.....	7
1.2. ÚPRAVY V DIPLOMOVÉM ÚKOLU.....	8
1.3. ZÁMĚR TĚTO PRÁCE.....	9
2. SOUČASNÝ STAV VĚDECKÉHO POZNÁNÍ.....	11
2.1. CO JE AUDIO POPIS	11
2.2. TERMINOLOGIE AUDIO POPISU	11
2.3. DĚJINY AUDIO POPISU	12
2.3.1. <i>Rané počátky: Spojené státy americké.....</i>	<i>12</i>
2.3.2. <i>Osmdesátá a devadesátá léta.....</i>	<i>13</i>
2.4. DNEŠNÍ SITUACE	15
2.4.1. <i>Evropské projekty a konference.....</i>	<i>15</i>
2.4.2. <i>USA.....</i>	<i>17</i>
2.4.3. <i>Velká Británie.....</i>	<i>18</i>
2.4.4. <i>Španělsko.....</i>	<i>19</i>
2.4.5. <i>Německo.....</i>	<i>20</i>
2.4.6. <i>Audio popis v České republice.....</i>	<i>20</i>
2.5. VÝHLED DO BUDOUCNA.....	22
3. ROZBOR JEDNOTLIVÝCH ASPEKTŮ AUDIO POPISU.....	24
3.1. AUDIO POPIS Z RŮZNÝCH ÚHLŮ POHLEDU	24
3.1.1. <i>Audio popis jako služba.....</i>	<i>24</i>
3.1.2. <i>Audio popis jako typ audiovizuálního překladu.....</i>	<i>25</i>
3.1.3. <i>Audio popis jako nový textový typ, nový literární žánr.....</i>	<i>27</i>
3.2. AUDIO POPIS A PŘÍBUZNÉ OBLASTI.....	28
3.2.1. <i>Simultánní audio popis.....</i>	<i>29</i>
3.2.2. <i>Komentované video.....</i>	<i>31</i>
3.2.3. <i>Komentované prohlídky v galeriích a muzeích.....</i>	<i>32</i>
3.2.4. <i>Internet a multimédia.....</i>	<i>33</i>
3.3. SYMBOLY AUDIO POPISU	34
3.4. FUNKCE A PŘÍNOS AUDIO POPISU	37
3.4.1. <i>Informativní funkce.....</i>	<i>37</i>
3.4.2. <i>Kulturní funkce.....</i>	<i>39</i>
3.4.3. <i>Integrační funkce.....</i>	<i>40</i>
3.4.4. <i>Přínos audio popisu: divácké průzkumy.....</i>	<i>40</i>
4. KOMUNIKAČNÍ SCHÉMA AUDIO POPISU.....	42
4.1. PŘÍJEMCE AUDIO POPISU	45
4.1.1. <i>Zrakově postižení.....</i>	<i>45</i>
4.1.2. <i>Vidoucí člověk.....</i>	<i>47</i>
4.1.3. <i>Specifické skupiny vidoucích osob.....</i>	<i>48</i>
4.2. AUDIO KOMENTÁTOŘI.....	49

4.2.1.	<i>Role komentátora</i>	50
4.2.2.	<i>Požadované dovednosti</i>	50
4.2.3.	<i>Vyhledávaný profil</i>	52
4.2.4.	<i>Trénink a akreditace audio deskriptorů</i>	52
5.	ROZBOR PRAVIDEL AUDIO POPISU	53
5.1.1.	<i>Všeobecné zásady audio popisu</i>	56
5.1.2.	<i>Celkový přístup k audio popisu</i>	57
5.1.3.	<i>Postup: od scénáře k nahrávání</i>	60
5.1.4.	<i>Obsahová stránka audio popisu</i>	64
5.1.5.	<i>Lingvistická stránka audio popisu</i>	71
5.1.6.	<i>Zvuková stránka audio popisu</i>	73
6.	ZÁVĚRY A DOPORUČENÍ DO BUDOUCNA	75
6.1.	DIVÁCKÝ PRŮZKUM	75
6.2.	STANDARDNÍ PRAVIDLA AUDIO POPISU	75
6.3.	DALŠÍ OBLASTI VÝZKUMU DO BUDOUCNA	76
7.	LITERATURA	77

Abstract (English)

In this thesis its author presents the first theoretical study of audio description (AD) in the Czech Republic. The aim of this paper is to summarize current international knowledge of AD, explore the status quo in the Czech Republic, assess applicability of the international experience in the Czech environment and, finally, propose further steps to be taken in order to enhance AD practice and theoretical research in the Czech Republic.

Audio description is a form of translation where, to quote Joel Snyder's paper, *visual is made verbal*. As such, it plays an important role in today's society: to people with visual impairment AD conveys information that would otherwise be inaccessible. Audio description facilitates access to culture and, in a broader sense, helps integrate the visually impaired into the society. In addition, AD in some countries serves as a learning tool for non-native speakers and for students with learning difficulties.

Given its integrative potential, it is highly desirable to promote audio description and ensure its professional quality. As of today, several major countries, such as the United States, the United Kingdom, Spain, and Germany have taken a clear structured approach to audio description. The model for development of AD is the United Kingdom, where a tenth of digital broadcasting must be audio described, as stipulated in the 1996 Communication Act.

In the Czech Republic, on the other hand, AD is still on the periphery of interest, both in terms of theoretical research and public awareness. Two organizations, SONS and Apogee, produce audio description for films on a voluntary basis. Though financially supported by the Czech government, they still have not gained access to the Czech television and thus to the general public. Moreover, both Apogee and SONS have so far maintained their know-how in-house and have not aspired to standardize AD in the Czech Republic.

In order to create a consolidated basis for further research and as a practical guide for potential audio descriptors in the Czech Republic, this thesis synthesizes the approaches of leading organizations and individuals involved in audio description across the world, such as Joel Snyder's Audio Description Associates (U.S.), the University of Surrey (U.K.) or Advanced Translation Research Center (Germany). Applicability of their principles in the

Czech Republic is assessed based on practical insights from multiple interviews with the representatives of SONS and Apogeum, and based on other information sources, such as audio described films and AD scenarios.

In 2008 and 2009, this thesis will be followed by further theoretical and practical research including a satisfaction survey among AD clients, an AD of a selected film, and a handbook for audio descriptors (likely in cooperation with both Apogeum and SONS).

Resumé (česky)

Tato práce je první ucelenou českou studií podobného rozsahu na téma audio popis (AD). Cílem práce je shrnout aktuální znalosti o audio popisu ve světě, zmapovat současný stav v České republice, posoudit přenositelnost mezinárodních zkušeností do českého prostředí a navrhnout postup dalšího zlepšování teoretických znalostí AD a jeho praktického využití v českém prostředí.

Audio popis je typ audiovizuálního překladu, v němž dochází k převodu obrazů na slova. Díky tomu hraje audio popis v dnešní společnosti zásadní roli: zpřístupňuje těžce zrakově postiženým informace, které by jim byly jinak nedostupné. AD zprostředkovává těžce zrakově postiženým přístup ke kultuře a v širším měřítku jim napomáhá při integraci do většinové společnosti. V některých zemích slouží audio popis také jako učební pomůcka pro studenty cizích jazyků a pro žáky s poruchami učení.

Vzhledem k potenciálu audio popisu integrovat znevýhodněné skupiny do společnosti je žádoucí ho podporovat a zajistit jeho profesionální úroveň. V řadě vyspělých zemí, například v USA, Velké Británii, Španělsku nebo Německu má audio popis velice silnou podporu jak v médiích, tak na akademické půdě. Ve Velké Británii musí být podle zákona audio popisem opatřeno deset procent digitálního vysílání.

Naproti tomu je v České republice audio popis teprve na počátku a ještě stále na okraji zájmu médií i teoretiků. Audio popisem filmů se v ČR zabývají organizace SONS a Apogeum. Obě tak činí na bázi dobrovolnosti. Ani přes finanční podporu z veřejných rozpočtů se jim dosud nepodařilo skutečně proniknout do české veřejnoprávní televize a tedy k široké veřejnosti. Navíc ani jedna ze společností nesdílí veřejně své know-how a zatím není snaha vytvořit standardizovaná pravidla audio popisu pro celou Českou republiku (na rozdíl od Španělska či Velké Británie).

Tato práce tak vyplňuje současnou mezeru v poznání a pokládá jednotný základ pro další výzkum AD na základě shrnutí hlavních světových škol zabývajících se audio popisem. Práce může sloužit také jako základní informační materiál pro stávající nebo nové audio komentátory. Mezi hlavní směry audio popisu a jejich představitele ve světě dnes patří Joel Snyder a jeho Audio Description Associates (USA), Univerzita v Surrey (VB), Advanced Translation Research Center (Německo), Autonomní univerzita v Barceloně a další. Použitelnost jejich principů v ČR je posuzována na základě celé řady diskusí s představiteli SONSu a Apogea a na základě dalších dokumentů, např. komentovaných filmů a scénářů audio popisu.

Diplomová práce je začátkem výzkumu audio popisu, který bude pokračovat v letech 2008 a 2009, kdy bude proveden průzkum preferencí těžce zrakově postižených, vybraný film bude opatřen audio popisem a bude připravena oficiální příručka pro audio komentátory (pravděpodobně ve spolupráci s organizací SONS a sdružením Apogeum). Pro tento výzkum budou použity finanční zdroje přidělené Grantovou agenturou Univerzity Karlovy (GAUK) na projekt Audio popis filmů pro zrakově postižené.

Résumé (français)

Ce mémoire est la première étude théorique en République tchèque sur l'audio description (l'audiovision) des films pour les personnes aveugles et non-voyantes. Son but est de résumer les connaissances internationales sur l'audiodescription, d'examiner la situation en République tchèque (RT), d'évaluer une éventuelle mise en application des approches internationales dans le contexte tchèque et de proposer quelques démarches pour améliorer la situation actuelle en RT.

L'audiodescription est une forme de traduction audiovisuelle où, selon Joel Snyder, des images deviennent des paroles. L'audiodescription joue un rôle clé dans notre société : elle décrit les aspects d'un spectacle qui sont inaccessibles aux déficients visuels.

L'audiodescription facilite l'accès à la culture et, plus généralement, aide les personnes aveugles et mal-voyantes à s'intégrer dans la société. En plus, l'audiodescription dans certains pays sert comme un outil d'enseignement pour les étudiants étrangers et les élèves avec des besoins spéciaux.

Vu le potentiel d'intégrer une minorité dans la société, il est nécessaire de promouvoir l'audiodescription et d'assurer sa haute qualité. Jusqu'à nos jours plusieurs grands pays, dont les Etats-Unis, la Grande Bretagne, l'Espagne et l'Allemagne ont pris une approche claire et structurelle vis-à-vis l'audiodescription. Le modèle pour la République tchèque est la Grande Bretagne où la législation stipule qu'une chaîne de télévision numérique terrestre doit audiodécrire une partie importante de ses émissions.

Par contre, en République tchèque l'audiodescription reste toujours à la périphérie de l'intérêt de la recherche et du grand public. Deux organisations, SONS et Apogeum, produisent l'audiodescription pour les films sur une base de volontariat. Même si elles sont bénéficiaires de l'aide financière du gouvernement tchèque, elles n'ont toujours pas gagné l'accès à la télévision publique. En plus, ni SONS ni Apogeum n'offrent une formation en audiodescription et les règles standards n'ont pas encore été formulées.

Afin d'établir une base pour la recherche et pour la pratique de l'audiodescription en RT, ce mémoire résume les approches des personnes et des organisations importantes aux Etats-Unis, en Grande Bretagne, en Allemagne et ailleurs. Après de nombreux entretiens avec des descripteurs tchèques le mémoire fait une évaluation d'une éventuelle mise en application de ces opinions en RT.

En 2008 et 2009 le mémoire sera suivie par d'autres démarches: un sondage parmi les déficients visuels, une audiodescription d'un film, une rédaction des règles standards de l'audiodescription (en coopération avec SONS et Apogeum).

1. Úvod

1.1. Společenský kontext

Počátky jednadvacátého století se nesou ve znamení prudkého rozvoje multimediálních nástrojů, které umožňují rychlé šíření nejen textových dokumentů, ale také různých audiovizuálních záznamů. Internet se stal běžnou součástí domácností, digitální vysílání postupně nahrazuje analogovou televizi a k dispozici jsou stále rafinovanější multifunkční média.

Jednadvacáté století je zároveň stoletím boje za přístup všech skupin obyvatelstva k informacím a ke kultuře. Celosvětově se této snaze říká *e-inclusion* a týká se nejen zdravotně postižených, ale také chudých lidí a lidí žijících v odlehlých oblastech. V řadě zemí se objevují projekty, které mají za cíl prostřednictvím asistivních technologií pomoci znevýhodněným skupinám, kromě jiného také zdravotně postiženým, překonávat „informační bariéry“. Podle doc. Ing. Lenky Lhotské, CSc. z Elektrotechnické fakulty ČVUT v Praze se tak koncept *e-inclusion* stal „hlavní hybnou silou pro otevřenou informační společnost.“ Klíčový je holistický přístup k problému, neboť různé pomůcky, zařízení a počítačové programy vznikají díky součinnosti inženýrů, lékařů a zdravotně postižených klientů. (Lhotská 2007: 1-2)

Jako název pro přístup hendikepovaných osob k informačním a komunikačním technologiím se v Evropské unii vžil speciální termín *eAccessibility*, který se týká přístupu postižených osob k počítačovému hardwaru a softwaru, internetu, televiznímu vysílání, samoobslužným terminálům (například bankomatům), telekomunikačním službám apod. V letech 2006 – 2007 proběhla srovnávací studie MeAC (anglicky *Measuring Progress of eAccessibility in Europe*) zadaná Evropskou komisí, která hodnotila pokrok členských zemí EU ve zpřístupňování informačních technologií pro zrakově a sluchově znevýhodněné skupiny osob a porovnávala ho se situací v USA, Kanadě a Austrálii.

Zpráva o studii¹ dostupná na stránkách Evropské komise kriticky hodnotí nedostatky jednotlivých členských států a konstatuje, že mezi zeměmi EU jsou značné

¹ http://ec.europa.eu/information_society/activities/einclusion/index_en.htm

rozdíly. (Zpráva dokonce mluví o propastných rozdílech). Ve výčtu „deficitů“ (MeAC 2007a: 5) týkajících se zrakově postižených osob objevíme například, že:

- V roce 2006 nabízely veřejnoprávní televize vysílání s audio popisem jen v pěti členských zemích, objem komentovaných pořadů byl velice nízký a jen v jediné zemi nabízela audio popis také komerční stanice. (Zpráva bohužel jednotlivé země nekonkretizuje.)
- Velice nízké procento internetových stránek státní správy jednotlivých zemí a ještě nižší procento důležitých komerčních internetových stránek (televize, železnice, tisk apod.) splňovalo požadavky přístupnosti pro zrakově postižené osoby.
- Pouze v sedmi členských zemích poskytují mobilní operátoři na svých internetových stránkách informace určené osobám s postižením.

Někteří autoři upozorňují na to, že současná (především západní) kultura se stále spoléhá na obrazovou složku sdělení, která je univerzální a má okamžitý účinek. V této souvislosti se často mluví o *vizuální gramotnosti*, schopnosti chápat význam vizuálních sdělení.

(Bamford 2003: 1-2)

U zrakově postižených lidí jsme tudíž svědky paradoxního vývoje: na jedné straně se jim snažíme stále více zpřístupňovat kulturu a vědění (kompenzačními pomůckami, legislativou, různými službami nebo osvětou), na straně druhé jim stavíme nové bariéry bránící jejich integraci do společnosti. Zrakově postižený člověk je dnes obklopen záplavou vizuálních prvků, se kterými se musí potýkat. Jak zpřístupnit lidem nevidomým a slabozrakým všudypřítomné počítačové programy, internet nebo nové formy umění, které kombinují umění plastické, literární s uměním čistě vizuálním? Jak jim umožnit autonomní život v naší tolik *vizuální a virtuální* společnosti? Jak zapojit do kulturního života celou tu různorodou skupinu, v níž nalezneme nevidomé od narození, osoby, které ztratily zrak během svého života, těžce zrakově postižené nebo také část obyvatelstva, která bojuje se zhoršením zrakových funkcí v důsledku stárání?

Jednou z odpovědí je **audio popis**.

1.2. Úpravy v diplomovém úkolu

Podle původního zadání se měla diplomová práce věnovat zkoumání „simultánně tlumočených filmů pro nevidomé“, přinést srovnání situace v České republice a ve Francii

a provést experiment se simultánním popisováním filmů. Po nastudování odborné literatury, konzultacích s vedoucí diplomové práce a zejména na základě komunikace s odborníky došlo v diplomové práci k některým obsahovým úpravám tak, aby práce lépe odpovídala momentálním potřebám v České republice:

- Vzhledem k tomu, že jde o vůbec první českou studii o komentovaných filmech tohoto rozsahu, bylo nejdříve potřeba položit základy teoretického výzkumu. Ve své první části práce obsahuje syntézu současného teoretického poznání ve světě a zamýšlí se nad možnou aplikací jednotlivých přístupů v ČR. V druhé části pak práce analyzuje pravidla audio popisu podle různých příruček a srovnává je s přístupem českých sdružení Apogeum a organizace SONS. Původně zamýšlený experiment bude součástí dalšího výzkumu vycházejícího z teoretického základu položeného touto prací.
- Nejvíce zdrojů o audio popisu pochází z anglicky mluvících zemí (zejména z USA a Velké Británie), zatímco francouzsky psaných teoretických prací je relativně málo. Navíc podle dostupných informací zatím ve Francii neexistuje standardní příručka audio popisu. Proto práce vychází také z celé řady anglických (a také španělských a německých) zdrojů. Díky tomu bylo možné postihnout problematiku audio popisu v celé její šíři.
- K úpravě názvu ze „simultánní tlumočených filmů pro nevidomé“ na „audio popis filmů pro zrakově postižené“ došlo po konzultacích s audio komentátory. Nový název lépe vystihuje podstatu zkoumané látky. Klíčovou funkcí audio komentáře je totiž popisovat vizuální stránku filmu slovy, zatímco skutečnost, že jde o formu audiovizuálního překladu resp. tlumočení je druhořadá (viz kapitola 2.2. Terminologie audio popisu). Termín „nevidomí“ byl změněn, protože omezuje cílovou skupinu pouze na jedince s úplnou ztrátou vidění, zatímco audio komentář je určen všem těžce zrakově postiženým včetně slabozrakých (viz. kapitola 5.1.1. Zrakově postižení).

1.3. Záměr této práce

Jak již bylo řečeno v předcházející sekci, tato studie je vůbec první diplomovou prací věnovanou audio popisu v České republice. Zkoumat oblast, která se teprve rozvíjí, má své

výhody i nevýhody. Obrovskou výhodou je práce v reálném čase – nejzajímavější zdroje o audio popisu nejsou starší než deset let a autoři odborných článků jsou nezřídka osobně k zastížení. S cennými poznatky také přišli samotní komentátoři a klienti při rozhovorech během nahrávání audio popisu, kterého jsem měla možnost se účastnit.

Faktor času je ovšem také nevýhodou – relevanci některých zdrojů lze zhodnotit až s určitým odstupem (například přidanou hodnotu jednotlivých příruček). Nízký počet a mladost publikací o audio popisu zatím podobný odstup neumožňují. Výzkum audio popisu v evropských zemích ještě nelze označit za systematický – pilotní studie zaměřené na jednotlivé aspekty audio popisu se teprve začínají objevovat. (Hernández-Bartolomé, Mendiluce-Cabrera: 2004) Největší podíl citovaných teoretických zdrojů tvoří korpusové analýzy scénářů k audio popisu (Piety 2003, Salway 2005, Orero et Wharton 2007 a další) a kritický rozbor současných metodik (Haig 2002, Clark 2007 a další).

V této diplomové práci se zaměřuji na audio popis filmů určených pro distribuci na DVD. Tento nosič totiž představuje univerzálně dostupné médium, s možností volby filmu s audio popisem nebo bez něj, a slouží tak jako integrující faktor zrakově postižených a jejich vidoucích blízkých. V práci však bude věnován kratší prostor také dalším formám audio popisu a jeho využití v příbuzných oblastech (divadlo, kulturní akce apod.)

Základní premisou této práce je, že audio popis v České republice není jednotný, a tudíž je pro zrakově postižené klienty *nepředvídatelný*. Dvě organizace, které se na výrobě komentovaných filmů podílejí, pracují buď bez jasně definované metodiky (Apogeu), nebo se při práci nechávají volně inspirovat britskými pokyny (SONS). Kromě toho nejsou stanoveny jasné požadavky na profil komentátorů a není jasné, jakým způsobem komentátoři skutečně pracují.

Tento stav je dlouhodobě neudržitelný, protože klientům nezaručuje stabilní kvalitu audio popisu a vydavatelům DVD nosičů neumožňuje stanovit jasná kritéria pro udělování zakázek k audio popisu. Jednou z příčin současného stavu je neexistence systematického výzkumu této nové formy audiovizuálního překladu.

Ambicí diplomové práce tudíž je:

- shrnout dosavadní poznatky o audio popisu (primárně z anglicky, francouzsky a španělsky a německy psaných dokumentů)

- přinést přehled nejdůležitějších institucí a teoretiků audio popisu (jako základ pro navázání kontaktů)
- zmapovat funkce a přínosy audio popisu
- provést srovnávací analýzu konkrétních norem a zásad audio popisu
- nastínit další možnosti výzkumu do budoucnosti.

V ideálním případě by diplomová práce položila základy pro sjednocení metodiky audio popisu v ČR alespoň v těch nejhrubších obrysech a nabídla doporučení oběma organizacím, které se komentování filmů věnují (resp. novým zájemcům o praxi audio popisu).

2. Současný stav vědeckého poznání

2.1. Co je audio popis

Audio popis je hlasový komentář, který zrakově postiženým zpřístupňuje to, co ostatní lidé vidí. Využívá se především v kinech, v divadlech, muzeích nebo galeriích a objevuje se jako volitelná možnost u některých filmů na DVD nosičích. Cílem audio popisu je poskytnout informace o čistě vizuálních prvcích daného díla – ať už se jedná o drama, film nebo obraz. Ve filmu se jedná zejména o popisy míst, počasí, roční či denní doby, oblečení postav, jejich výrazů tváře, hereckého obsazení apod.

Například když těžce zrakově postižený člověk navštíví jedno ze speciálně přizpůsobených kin ve Velké Británii, uslyší během tichých momentů filmu mezi dialogy postav hlas komentátora, který mu popisuje to, co se děje na plátně a co není jasné ze zvukové stopy. Zazní-li ve filmu výstřel, divák se dozví, kdo byl zastřelen.

2.2. Terminologie audio popisu

Česká terminologie zatím není plně ustálená. Kromě obecně přijímaného označení *audio popis* se pro různé oblasti využívají také spojení *audio komentář*, *filmy/divadelní hry s komentářem*, *komentované prohlídky*. Někdy se také objevují termíny *tlumočení pro nevidomé* nebo *filmy pro nevidomé*. Tyto termíny ovšem nejsou zcela vyhovující, neboť limitují cílovou skupinu pouze na jedince s úplnou ztrátou zrakových funkcí. Audio popis se navíc neomezuje jen na klienty se zrakovým postižením, ale lze jej využívat také pro práci s žáky s poruchami učení nebo pro studenty cizího jazyka.

V angličtině existuje uznávaný termín *audio description* (případně *audio-description* a *audiodescription*), v amerických zdrojích, zejména ve zdrojích z osmdesátých let, se objevuje také výraz *video description* (*described video*). (Haig 2002, ITC 2000, Lakritz et Salway 2002, Snyder 2006)

Ve francouzsky psané literatuře se zmiňuje dvojice výrazů: *audiovision*, starší termín z osmdesátých let odkazující k projektu Audiovision (dosud využívaný například v kanadských zdrojích) a běžně užívaný termín *audiodescription*. (Gambier 2004, Mathieu et Turner, datum vydání neuvedeno, Vighetti 2008)

Ve španělštině se užívá hned několik výrazů: obecnější výraz *traducción audiovisual para invidentes* (audiovizuální překlad pro nevidomé), který zdůrazňuje fakt, že audio popis patří mezi formy audiovizuálního překladu, dále univerzální termín *audiodescripción* (případně *audiovisión*) a dvě označení, která se vztahují k projektům z osmdesátých a devadesátých let: *sistema audesc* a *sonocine*. (Hernández Bartolomé et Mendiluce Cabrera 2005b), Orero et Wharton 2007, López Vera 2006 a další)

V němčině se běžně objevuje univerzální termín Audiodeskription, ale v některých zdrojích se užívá také termín Hörfilm. (Pham 2007)

2.3. Dějiny audio popisu

2.3.1. Rané počátky: Spojené státy americké

Tradicí audio popisu pro zrakově postižené není snadné přesně vystopovat. Vizuální stránku světa kolem nás už od pradávna pomáhali nevidomým a slabozrakým zpřístupňovat jejich blízcí a přátelé. Kdo se však rozhodl audio popis zformalizovat do systematické služby, asi nikdy přesně nezjistíme. Zajisté to byli ti, kteří se s popisováním setkávali denně – rodinní příslušníci zrakově postižených, jejich známí, učitelé, ti z nich, kteří si uvědomili, že s nástupem moderních technologií lze audio popis poskytnout širokým vrstvám. PaedDr. Michal Kuchař, garant audio popisu v brněnském sdružení Apogeu, dokonce zmiňuje, že podle tvrzení pamětníků byl jeden film s komentářem pro nevidomé vyráběn v třicátých letech minulého století v Československu. Dílo však údajně nebylo dokončeno a nedochovalo se (Kuchař in Holeňová, datum vydání neuvedeno).

První úvahy o audio popisu sepsal ve formě diplomové práce Gregory Frazier už v roce 1975. (Piety 2003: 11) Trvalo však ještě několik let, než pro svůj nápad získal

podporu režiséra Francise Forda Coppoly, se kterým uvedli na trh komentovaný film *Tucker* v roce 1988. (Thomas 1996)

Obecně se má za to, že audio popis ve formě systematické služby se poprvé objevil v roce 1981 ve washingtonském divadle *Arena Stage* zásluhou manželů Pfanstiehlových. Margaret (sama zrakově postižená) a Cody Pfanstiehlovi začali se službou simultánního popisování divadelních her. Ve stejném roce založili velice úspěšnou organizaci Audio Description Service, díky níž se audio popis divadelních her rozšířil do mnohých amerických států, do Austrálie, Anglie či Skotska. Koncem osmdesátých let ke svým představením poskytovalo audio komentář již padesát amerických divadel. (ITC 2000: 4)

Společně s praxí audio popisu v divadlech vzniklo také několik průvodních projektů přípravy budoucích audio komentátorů – za všechny zmiňme projekt *Audiovision* kalifornské San Francisco State University. Gregory Frazier, tou dobou začínající učitel, ve spolupráci s novým děkanem Augustem Coppolou, bratrem slavného režiséra, zahajují trénink budoucích komentátorů. V roce 1989 se jej poprvé účastní zástupci francouzské organizace *Association Valentin Haüy* a ještě ve stejném roce během mezinárodního filmového festivalu v Cannes je audio popis slavnostně představen Evropě.

2.3.2. Osmdesátá a devadesátá léta

Živě komentovaná divadelní představení v Evropě se poprvé objevila ve Velké Británii v polovině osmdesátých let v divadle Robin Hood v Averhamu. (ITC 2000: 4)

S komentováním audiovizuálních pořadů pro televizi se začalo nejdříve v Japonsku v roce 1983 na soukromém kanálu NTV. Jednalo se o komentáře vkládané přímo do původní zvukové stopy, které slyšeli všichni diváci. Komentování televizních pořadů na konci osmdesátých let vyzkoušela také španělská regionální televize *Televisión de Cataluňa* a o něco později došlo k podobným experimentům také ve Francii, Německu a Irsku. Mezitím se audio popis objevil také v Kanadě a Austrálii. (Salway 2005a)

Na počátku 80. let sehrála významnou roli pro rozvoj audio popisu také poptávka po komentování filmů v kinech. První živě okomentovaný film promítlo kulturní centrum *Chapter* v Cardiffu. S audio popisem filmů ve stejném období začala také již zmiňovaná francouzská organizace *Association Valentin Haüy* (ITC 2000: 3).

Důležitým milníkem ve vývoji audio popisu je rok 1996, kdy byl ve Velké Británii přijat telekomunikační zákon. Podle něj je britská *Independent Television Commission* (ITC, obdoba české Rady pro televizní vysílání) povinna vydávat pokyny k přípravě audio popisu, tak, aby audio popis přinášel skutečnou přidanou hodnotu nevidomým a slabozrakým klientům (ITC 2000: 3). Paragraf 20 téhož zákona zároveň vyžaduje, aby audio popis, titulky pro neslyšící a tlumočení do znakového jazyka doprovázely určité procento digitálně vysílaných pořadů. (ITC 2000: 3) Konkrétní požadovaný podíl komentovaného vysílání stanovuje Ofcom (britský telekomunikační regulátor) v rámci několikaletého plánu. Dnes je podíl stanoven na deset procent celkového času digitálního vysílání. (Ofcom 2007) Přestože telekomunikační zákon neupravuje audio popis filmů promítaných v kinech, ten získal spontánní podporu přímo od výrobců speciální techniky, distributorských společností a majitelů kin. (Joan Greening in Envisage 2006: 22)

V devadesátých letech probíhaly ve Velké Británii, ve Francii a ve Španělsku tři projekty, které měly velký vliv nejen na rozšíření praxe audio popisu, ale položily také základy evropského teoretického bádání v tomto rodícím se oboru.

Cílem britského projektu **Audotel**, financovaného Evropskou komisí, bylo prozkoumat uměleckou a ekonomickou stránku audio popisu a připravit půdu pro jeho pravidelné užití na videokazetách a televizních obrazovkách. Projektu se zúčastnili zástupci televizí, výrobců technologií pro audio popis a také představitelé organizací zastupující zájmy nevidomých a slabozrakých. Cílem projektu bylo prozkoumat požadavky zrakově postižených klientů (co a jak se má popisovat) a zhodnotit všechny důležité faktory ovlivňující samotnou produkci a distribuci komentovaných pořadů. Výsledkem studie byl podklad pro metodiku přípravy audio popisu ve Velké Británii, *ITC Guidance on Standards for Audio Description*. (Salway 2005a: 5)

Ve Francii byl v roce 1989 zahájen projekt **Audiovision**. V jeho rámci absolvovali začínající komentátoři z organizace *Association Valentin Haüy* (AVH), která poskytuje služby pro nevidomé a slabozraké, školení na sanfranciské státní univerzitě v USA. Svě know-how poté začali uplatňovat v praxi při tvorbě audio popisu pro klienty AVH.

V roce 1985 se zrakově postižený lékař Miguel Hidalgo obrátil na celostátní španělskou organizaci pro nevidomé (*Organización Nacional de Ciegos Españoles*, ONCE) s myšlenkou zpřístupnit filmy na videokazetách členům organizace. V roce 1987 byl díky

jeho iniciativě zahájen projekt **Sonocine**, v rámci kterého se začaly videokazety opatřovat audio komentářem. Vzhledem k tomu, že nápad sklídl mezi španělskými klienty mimořádný ohlas, začala s promítáním komentovaných pořadů také španělská veřejnoprávní televize. V roce 1994 navázal na **Sonocine** rozsáhlejší projekt **Audesc**, opět garantovaný organizací ONCE, jehož cílem bylo zmapovat možnosti audio popisu v kinech a divadlech. (Hernández-Bartolomé et Mendiluce-Cabrera 2004: 264-277)

2.4. Dnešní situace

Při pohledu na mapu audio popisu ve světě lze mezi jednotlivými zeměmi pozorovat značné rozdíly. Zatímco anglosaské země jsou pokročilé jak v praxi, tak v teoretickém bádání, v mnoha ostatních zemích je audio popis stále ještě naprostou novinkou. V České republice se audio popisu nejdříve začalo věnovat sdružení Apogeu (už na sklonku devadesátých let) a později se přidala také organizace SONS. Zatím však podle dostupných informací nebyla publikována žádná rozsáhlejší studie, která by měla za cíl zmapovat současný stav audio popisu v ČR a srovnat jej s dalšími zeměmi.

V následujících kapitolách budou představeny nejdůležitější instituce a osobnosti, které významným způsobem přispěly k rozvoji myšlení a vědeckého zkoumání v oblasti audio popisu filmů. Ambicí této práce je na jednom místě shrnout dostupné relevantní zdroje: články teoretiků publikované v odborných časopisech nebo dostupné na osobních internetových stránkách, příspěvky z odborných konferencí, materiály k seminářům a workshopům, závěry různých studií apod. Vzhledem k omezujícím faktorům, jakými jsou relativní nedostatek zdrojů a jazyková bariéra (audio popis souvisí přímo s jazykem země), není sice nabízený souhrn zcela vyčerpávající, ale měl by postačovat jako základ orientace pro další výzkum a navazování kontaktů se zmiňovanými institucemi.

2.4.1. Evropské projekty a konference

Audio popis se postupně stává tématem různých konferencí věnovaných audiovizuálnímu překladu a přístupu znevýhodněných skupin k médiím. Byl například součástí konference *In So Many Words* v roce 2004 v Londýně a *Media for All* v roce 2005 v Barceloně. Ještě před pár lety se většina příspěvků na konferencích věnovala titulkování pro neslyšící a audio popis byl jen okrajovou záležitostí (Salway 2005a: 7) V posledních letech se však situace začíná obracet a stále více teoretiků nachází nové pole působnosti v rychle se

rozvíjejícím oboru audio popisu. Dokazují to i nejnovější projekty, například založení expertní skupiny *Transmedia Research Group*, workshopy věnované výlučně audio popisu (MuTra) a projekty na univerzitní půdě (RASU na Sárské univerzitě v Německu, viz níže).

▪ **Transmedia Research Group**

V roce 2004 během mezinárodní konference v Londýně o audiovizuálním překladu byla založena výzkumná skupina *Transmedia Research Group* (TMRG)². Ta sdružuje badatele, kteří se zaměřují na širokou paletu nových forem jazykového transferu v médiích. Jednou z nejdůležitějších oblastí výzkumu je přístup zrakově a sluchově postižených k médiím. Cílem expertní skupiny je mj. začlenit výuku audio popisu do akademického prostředí. Členy TMRG jsou Aline Remael (*University College Antwerp*, Belgie), Anna Matamala a Pilar Orero (*Universitat Autònoma de Barcelona*, Španělsko), Diana Sánchez (*Red Bee Media*, Velká Británie / Španělsko), Jorge Díaz-Cintas (*Imperial College London*, Velká Británie), Joselia Neves (*Instituto Politécnico de Leiria*, Portugalsko) a Mary Carroll (*Titelbild*, Berlín, Německo).³

▪ **MuTra**

Pod záštitou výzkumného centra *Advanced Translation Research Center* při Sárské univerzitě se od roku 2005 konají mezinárodní konference o multimediálním překladu (MuTra) financované Evropskou unií⁴. První ze série konferencí pod názvem *Challenges of Multidimensional Translation* se konala v roce 2005 v německém Saarbrückenu, kde však nebyl audio popis předmětem ani jednoho samostatného příspěvku.

O rok později na konferenci v Kodani (pod názvem *Audiovisual Translation Scenarios*) se tématu audio popisu věnovalo hned několik zúčastněných teoretiků: Bernd Benecke (srovnání audio popisu s překladem), Gert Vercauteren (přehled současných norem audio popisu v Evropě), Juan Francisco López-Vera (možnost překládání scénářů k audio popisu), Eliana Francová (audio popis v Brazílii) a Joel Snyder (konkrétní techniky audio popisu). Během této konference zároveň Benecke a Snyder organizovali praktický workshop zaměřený na výuku konkrétních zásad audio popisu.

² www.transmediaresearchgroup.com

³ Pro snadnější orientaci ve zdrojích jsou zde ženská jména uváděna bez přechylování.

⁴ Více na stránkách konferencí MuTra: www.euroconferences.info

V roce 2007 se ve Vídni konala zatím poslední konference ze série MuTra pod názvem *LSP Translation Scenarios*, kde se svými příspěvky vystoupili Joaquim Pujol (srovnání audio popisu a vyprávění) a Sabine Braunová (audio popis z pohledu teorie diskurzu). Audio popis byl opět předmětem praktického workshopu, který pořádal Joel Snyder.

2.4.2. USA

▪ Joel Snyder

Snad nejznámější osobností audio popisu ve Spojených státech amerických je Joel Snyder, jeden z prvních audio komentátorů na světě. Působí jako ředitel institutu *National Captioning Institute*, producenta titulků pro neslyšící a audio komentářů pro televizi a DVD nosiče. Snyder založil organizaci *Audio Description Associates* (<http://www.audiodescribe.com>). Jejím posláním je připravovat komentáře pro různé kulturní akce, muzea či galerie, ale také vzdělávat budoucí audio komentátory. V rámci *Audio Description Associates* Snyder představil zásady audio popisu v řadě evropských zemí, mj. v Rumunsku, Španělsku, Portugalsku, Litvě, Norsku nebo Finsku a vedl semináře v Londýně, Petrohradu, Sofii a Moskvě. (Snyder 2006: 1)

▪ Philip Piety

Philip Piety se ve své diplomové práci a názvem *Audio Description, a Visual Assistive Discourse*⁵, obhájené v roce 2003 na filozofické fakultě Georgetownské univerzity ve Washingtonu D.C., zabývá korpusovou analýzou audio komentářů k filmům. Studie kromě jiného přináší rozsáhlé informace o různých formách audio popisu, o specifikách cílové skupiny a nastiňuje možnosti dalšího výzkumu v daném oboru. Práce je volně dostupná ke stažení na stránkách Georgetownské univerzity v databázi obhájených diplomových prací⁶ a byla také v roce 2004 ve zkrácené podobě publikovaná ve sborníku *Journal of Visual Impairment & Blindness* (Piety 2004) vydávaného Americkou nadací pro nevidomé (*American Foundation for the Blind*).

⁵ V úplném znění: *Audio Description, a Visual Assistive Discourse: An Investigation into Language Used to Provide the Visually Disabled Access to Information in Electronic Texts*

⁶ <http://www1.georgetown.edu/grad/cct/academics/theses/PhilPiety.pdf>

2.4.3. Velká Británie

Velká Británie patří mezi země, které se intenzivně věnují nejen praxi audio popisu a tréninku komentátorů, ale kde audio popis pronikl také do akademické obce a je tématem mnoha vědeckých výzkumů. Podle zprávy MeAC, která srovnávala přístup ke komunikačním a informačním službám pro zrakově a sluchově postižené osoby v členských státech EU, v USA, Kanadě a Austrálii, je na tom Velká Británie celkově nejlépe ze všech evropských zemí. (MeAC 2007a: 141)

Univerzita v Surrey (*University of Surrey, Guildford*) od roku 2005 poskytuje magisterský program zaměřený na dvě hlavní oblasti zpřístupňování médií pro zrakově a sluchově postižené: na titulování pro neslyšící a na audio popis. Na stránkách univerzity (www.surrey.ac.uk) se dozvídáme, že studenti se zde mají možnost v jednoletém programu učit od profesionálních komentátorů a pedagogů. Jedná se o zatím o jediný obdobný (magisterský) studijní program ve Velké Británii.

▪ Sabine Braunová

Sabine Braunová se zabývá především oblastí komunikace a nových médií a patří mezi nejaktivnější teoretiky audio popisu. V červnu 2008 se na půdě Univerzity v Surrey pod záštitou Sabine Braunové konal výzkumný seminář pod názvem Audio popis pro zrakově postižené: Směrem k mezioborovému výzkumu (*Audiodescription for visually impaired people: Towards an interdisciplinary research agenda.*)

Braunová je kromě jiného autorkou studie *Audio Description from a discourse perspective: a socially relevant framework for research and training*, ve které se snaží o aplikaci teorie diskurzu a mentálního modelování na oblast audio popisu. (Braun 2007)

▪ Andrew Salway

Andrew Salway zkoumá audio popis z pohledu počítačnické lingvistiky a zajímá se především o jeho využití pro indexování filmů. V korpusové analýze (*A Corpus-based Analysis of Audio Description*) několika desítek scénářů k audio popisu filmů se zamýšlí nad tím, zda existuje „jazyk audio popisu“ se specifickými jazykovými parametry. Přestože se jedná o studii, jež přímo souvisí s vlastnostmi anglického jazyka, Salway (2005a) v ní nastoluje otázku, která jde za hranice jednotlivých jazyků a týká se spíše samotné povahy audio popisu: Je jazyk audio komentáře pro nevidomé, tj. verbální popis vizuálního obrazu,

něčím specifický? Pokud ano, jak se to odráží ve frekvenci nejčastějších slov, v syntaxi, ve využitých kolokacích? Bylo by možné na základě korpusové analýzy pracovních scénářů k audio popisu sestavit „slovníček“ nejběžnějších frází, který by sloužil jako pomůcka začínajícím komentátorům? Jazykové stránce audio popisu se věnuje detailněji sekce 6.2.1. Lingvistická stránka audio popisu.

2.4.4. Španělsko

▪ Pilar Orerová

Pilar Orerová působí v Barceloně na Autonomní barcelonské univerzitě (*Universitat Autònoma de Barcelona*) a zabývá se hlavně výzkumem audiovizuálního překladu a otázkou zpřístupňování médií zrakově a sluchově postiženým osobám. Je spoluautorkou publikace zaměřené na audio popis, titulky pro neslyšící a znakový jazyk *Media for all* (Cintas et al. 2007). Orerová také působí jako redaktorka translatologických sborníků *JoSTrans (The Journal of Specialised Translation)* a *MonTI (Monographs in Translation and Interpreting)* Koordínuje spolupráci v rámci dvou univerzitních sítí, sdružujících 24 vysokoškolských institucí (CEPACC a RIID-LLSS), které se věnují výzkumu v oblasti zlepšování přístupu hendikepovaných osob k médiím. V neposlední řadě je členkou mezinárodní expertní skupiny TransMedia. Posláním této skupiny je provádět výzkum v oboru audiovizuálního překladu s důrazem na jeho speciální formy usnadňující smyslově postiženým přístup k médiím.

▪ Ana I. Hernándezová-Bartoloméová a Gustavo Mendiluce-Cabrera

Teoretikové z Univerzity ve Valladolidu (*Universidad de Valladolid*) získali od španělského Ministerstva kultury grant na rozvoj bádání v oblasti audio popisu. Jedním z výstupů jejich výzkumu byla studie *Audesc: Translating Images into Words for Spanish Visually Impaired People* (Audio popis: Převod obrazů na slova pro zrakově postižené ve Španělsku), publikovaná v roce 2004 v translatologickém sborníku *Meta*. (Hernández-Bartolomé, Mendiluce-Cabrera 2004) Studie obsahuje obecný výklad audio popisu, jeho srovnání s dalšími formami audiovizuálního překladu v rámci translatologie, popis jednotlivých funkcí audio popisu a stručný přehled dějin komentovaného filmu v Evropě a ve Španělsku.

2.4.5. Německo

▪ Bernd Benecke

Bernd Benecke se začal věnovat audio popisu v roce 1989, kdy byl v Německu okomentován první film. Od roku 1997 pracuje jako šéf oddělení audio popisu pro *Bayerischer Rundfunk* (BR), bavorskou mediální společnost, která produkuje asi třicet procent audio komentářů v Německu pro filmy vycházející na DVD nosičích a promítaných na televizních obrazovkách. Benecke školí začínající komentátory, rediguje scénáře k audio popisu a řídí nahrávací proces. Je jedním z tvůrců německých pravidel audio popisu a vedl semináře v několika evropských zemích.

Benecke vedl v letech 2005 až 2007 výzkumný projekt RASU⁷ na půdě Sárské univerzity (*Universität des Saarlandes*). Projekt vznikl jako odezva na několik seminářů pro studenty Sárské univerzity, které společně s Beneckem spoluorganizovali Elmar Dosch (z Bavorské unie nevidomých), Heidrun Gerzymischová-Arbogastová a Jan Kunold. Během seminářů se řešily problémy, které jsou běžně součástí výuky překladu. To Beneckeho vedlo k chápání audio popisu jakožto formy překladu. Mezi zmíněnými otázkami se objevily například (Benecke 2007: 2):

- **subjektivita** - různí lidé vidí a vnímají věci různě
- **rozhodování** – při audio popisu nelze zprostředkovat všechno; podobně jako překlad je audio popis rozhodovacím procesem
- **jazyková stránka** – volba vhodné varianty, výběr ze škály možností

2.4.6. Audio popis v České republice

▪ Apogeum

Největším producentem audio popisu k filmům a divadelním hrám je v České republice občanské sdružení Apogeum. Bylo založeno v roce 2001 „s cílem pomáhat těžce zrakově postiženým, zejména nevidomým, jak dětem tak i dospělým, v procesu integrace, a to konkrétně doplňováním filmových a divadelních děl komentářem, audio popisem děje, vývojem nových technologií, počítačových aplikací a her.“ Svou činnost sdružení pokrývá

⁷ Research on Audio Description at Saarland University

z různých finančních darů a grantů, například z vládních příspěvků a z příspěvků různých nadačních fondů. (Apogeum 2008)

U založení tohoto brněnského sdružení stál PaedDr. Michal Kuchař, tyfloped Masarykovy univerzity, který se práci se zrakově postiženými věnuje už od osmdesátých let. K prvním pokusům o komentování filmů došlo už na konci devadesátých let – jednalo se o filmy na magnetofonových kazetách (například *Princezna se zlatou hvězdou*). První komerční DVD (*Mazaný Filip*) opatřilo sdružení Apogeum audio popisem v roce 2004.

Kuchař v rozhovoru s Jiřinou Holeňovou pro internetový projekt *Nevidomí mezi námi*⁸ občanského sdružení Okamžik hodnotí své působení slovy: „Zahájení tvorby audio popisu chápu jako přirozený vývoj, i když nejsilnějším impulsem byla asi osobní zkušenost ze srazu absolventů Základní školy pro nevidomé a slabozraké v Brně, kdy jsem svým bývalým žákům představil svého kamaráda, kováře a jedna z přítomných dam, poté co mu vjela rukama do hustého plnovousu, pronesla větu: ‘Teď už vím, jak mohl Rumcajs pěstovat ve vousech včely.’“ (Kuchař in Holeňová, datum vydání neuvedeno.)

Ve výroční zprávě sdružení z roku 2007 se uvádí, že Apogeum se snaží především „umožnit těžce zrakově postiženým lidem smysluplné a srozumitelné vnímání audiovizuálních děl, tedy filmů a divadelních představení. Zkvalitnit rozvoj osobnosti těžce zrakově postižených v oblasti estetického vnímání, s ním souvisejících složek osobnosti a tím přispět k jejich socializaci, integraci a odstraňování bariér.“ (Apogeum 2008)

Apogeum ve Výroční zprávě za rok 2007 zdůrazňuje, že audio popis „vychází ze skutečného dění, nezasahuje do dialogů a svojí kvalitou úroveň díla nesnižuje.“ Komentáře se připravují s ohledem na „specifika psychologie vnímání a myšlení těžce zrakově postižených“ a dodržují přitom zásady audio popisu (Apogeum 2008). Informace o tom, o které zásady konkrétně jde a jaké jsou požadavky a potřeby diváků, však Výroční zpráva již neuvádí.

Kromě Michala Kuchaře se na přípravě audio popisu k filmům podílí řada komentátorů, například Štěpán Kyselka a Ondřej Sodomka. Odbornými recenzenty jsou zrakově postižení spolupracovníci, například Petr Mareš.

⁸ www.nevidomimezinami.cz

▪ SONS

Sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých ČR je občanským sdružením s více než deseti tisíci nevidomých a slabozrakých členů, rodičů zrakově postižených dětí, přátel a příznivců. SONS svým členům nabízí širokou škálu služeb a audio popis tvoří jen jednu (navíc poměrně okrajovou) část aktivit. Věnují se mu Luboš Krapka a Marek Salaba na dobrovolnické bázi mimo svých běžných pracovních povinností v organizaci SONS. Zaměřují se na nové české filmy, u kterých se očekává, že budou divácky úspěšné. Mezi okomentované tituly patří *Horem pádem*, *Pupendo*, *Šťěstí* nebo *Účastníci zájezdu*. Zatím posledním okomentovaným snímkem je film *Občan Havel*.

Na stránkách projektu Komentované kino SONS zdůrazňuje, že „snahou Sjednocené organizace nevidomých a slabozrakých ČR je standardizovat audio popis stejně jako je například titulování pořadů v ČT pro sluchově postižené. Rozvoj v této oblasti by navíc napomohl nejen nevidomým, ale zlepšil by i možnosti sledování pro další okruhy diváků, zejména pro seniory.“⁹ Při přípravě audio scénářů se organizace nechává inspirovat britskými pokyny (ITC 2000) a zatím neplánuje vydávat svá vlastní pravidla.

Organizace SONS také pravidelně pořádá Filmový klub zrakově postižených, simultánně komentované promítání filmů. Více informací o tomto projektu přináší sekce 3.2.1. Simultánní audio popis.

2.5. Výhled do budoucna

Nejnovější teorie v oboru audio popisu předpokládají jeho rostoucí význam a jeho postupné přizpůsobování se jednak potřebám různých cílových skupin, ale také individuálním očekáváním diváků.

López Vera (2006) se zamýšlí nad rolí audio popisu ve vztahu ke stárnutí obyvatelstva. Dospívá k názoru, že média se budou muset postupně adaptovat na měnící se strukturu obyvatelstva a upravovat své služby pro stále rostoucí skupinu seniorů. Audio popis je názorným příkladem tohoto nového trendu. (López Vera 2006: 3)

Piety (2003) upozorňuje na to, že filmy dnes více než kdysi spoléhají na vizuální stránku a že dialog v nich sehrává méně významnou roli. Novější filmy potřebují obecně

⁹ <http://www.sons.cz/komentovaneokino/>

rozsáhlejší popisy a role komentátora je tudíž čím dále tím významnější. (Piety 2003: 70-71)

Mathieuová a Turner (2007) uvažují o tom, že audio popis se bude při dostatečné poptávce přizpůsobovat jednotlivým divákům, že bude možné jej „ušít na míru“. (Mathieu et Turner 2007: 2) Jedním z příkladů tohoto směřování je kanadský projekt v oblasti *e-inclusion*, *E-Inclusion Research Network* sdružující různé organizace, které zastupují producenty, umělce, zrakově a sluchově postižené klienty a badatele v oblasti přístupu k audiovizuálním dílům. Jedním z cílů projektu je studovat možnost přizpůsobování audio popisu individuálním preferencím uživatelů. Klient by si například mohl navolit stručnější nebo rozsáhlejší audio popis, případně si vyslechnout komentář jen pro přesně nadefinovaný druh obsahu.

Hernándezová-Bartoloméová a Mendiluce-Cabrera (2004) se domnívají, že překlady pro lidi s postižením budou v blízké budoucnosti v Evropské unii sehrávat velice významnou roli. Rok 2003 byl dokonce vyhlášen Evropským rokem osob se zdravotním postižením. Celosvětově se také každoročně 3. prosince připomíná Mezinárodní den osob s postižením. (Hernández-Bartolomé et Mendiluce-Cabrera 2004: 273)

Při pohledu na českou společnost je jasné, že audio popis v ČR je teprve ve svých počátcích. Zatím nejsou zaručeny některé služby, které jsou samozřejmostí v mnoha jiných zemích. Jedním z problémů, se kterým se podle českých komentátorů audio popis v ČR potýká, jsou zavřené dveře v České televizi. Na rozdíl od poměrně běžného titulkování pro neslyšící, zde podle P. Maška a L. Krapky nenachází audio popis žádnou podporu. Komentářem nejsou často opatřeny ani banální záležitosti, například telefonní čísla na obrazovce. V upoutávkách na DVD edice filmů vydaných Českou televizí (například *Sanitka*, *Taková normální rodinka*), které jsou opatřeny audio komentářem, nezazní o audio popisu ani zmínka. SONS i Apogeum tento stav hodnotí jako nevyhovující a považují přístup České televize za diskriminující. Problematika vyostřeného vztahu audio popisu (resp. organizace SONS a sdružení Apogeum) k české veřejnoprávní televizi by mohla být zajímavým tématem pro další bádání.

Druhým bodem, který se zřejmě v nejbližší budoucnosti bude v České republice řešit, je snaha zaručit kvalitu audio popisu. Z rozhovorů s českými komentátory se zdá, že

v dohledné době dojde k formulování pravidel audio popisu. Jednou z možností by bylo jít „britskou cestou“ a vytvořit systém certifikací audio komentátorů a formulovat standardní zásady audio popisu. Otázkou je, zda se zástupci obou zapojených organizací budou schopni shodnout na jednotných pravidlech, nebo zásady navrhnou bez vzájemné koordinace.

3. Rozbor jednotlivých aspektů audio popisu

3.1. Audio popis z různých úhlů pohledu

Na první pohled banální záležitost – popisování toho, co vidíme, je ve skutečnosti velice komplexní činnost. Audio popis lze analyzovat z mnoha úhlů pohledu. Jedná se především o *službu* pro zrakově postižené, snahu více jim zpřístupnit kulturu a vědění, která také stála u samotného zrodu systematické praxe a posléze bádání v tomto novém odvětví. Audio popis je formou *audiovizuálního překladu*, rychle se rozvíjejícího spektra různých forem překladu, které citlivě reagují na nová média. Na audio popis lze nahlížet rovněž z literárního pohledu a chápat jej jako *nový textový typ* se svébytnými vlastnostmi ve vztahu k popisovanému materiálu.

3.1.1. Audio popis jako služba

Audio popis, titulkování pro neslyšící a nedoslýchavé nebo tlumočení do znakového jazyka jsou příklady různých služeb, jejichž cílem je umožnit lidem s postižením integrovat se do společnosti a využívat výhody, které s sebou přináší audiovizuální technika. Audio popis se podobně jako speciální titulky pro nedoslýchavé snaží napomáhat v odstraňování bariér, které existují mezi většinovou společností a lidmi s postižením. Při popisování se jedná o kompenzaci snížených zrakových schopností zvukovým záznamem tak, aby nevidomí a slabozrací měli možnost vnímat dané dílo v jeho úplnosti, podobně jako jej vnímají vidoucí lidé. (López Vera 2006) „Fakt, že více než 80% informací získáváme zrakem, nevidomým sledování filmů značně ztěžuje. Proto si děj domýšlejí, mnohdy s chybami a celá řada vizuálních informací nevyjádřených zvukem jim zcela uniká. Mnohdy o filmová díla ztrácejí zájem a přestávají je sledovat.“ (Apogeuum 2008)

Řada zahraničních studií však poukazuje na to, že zrakově postižení často a rádi sledují televizi, i když jim nutně značná část obsahu uniká, protože je tvořena čistě

vizuálními prvky. V roce 1976 se například v průzkumu Americké nadace pro nevidomé (American Foundation for the Blind, AFB) zjistilo, že nevidomí a slabozrací sledují televizi průměrně až dvě půl hodiny denně. (Molotsky 1988) Z pozdější studie AFB z roku 1988 zase plyne, že audio popis považují dotázaní obecně za velice užitečný a většina z nich také uvedla, že dávají přednost komentovaným pořadům před pořady bez audio popisu. (ASTC, datum vydání neuvedeno)

Snyder vidí význam služby audio popisu v tom, že umožňuje zrakově postiženým „vidět“ to, co by jim jinak bylo nedostupné a to, co si my ostatní často ani neuvědomujeme. (Snyder 2006: 2) Francouzská komentátorka, Marie-Luce Plumauzillová v osobním rozhovoru sdělila, že si díky audio popisu uvědomila, kolik věcí ve filmu vidoucí divák považuje za samozřejmé, a přitom by byly zrakově postiženému bez audio popisu zcela nesrozumitelné. Názorným příkladem může být velice známá scéna z populárního filmu Amélie z Montmartru (*Le fabuleux destin d'Amélie Poulain*), ve které hlavní hrdina následuje sérii šipek po schodech nahoru na pařížský vrch Montmartre a poté zase zpátky. Scénu provází pouze hudební kulisa a zrakově postižený divák bez popisu nemůže tušit, co se ve filmu děje.

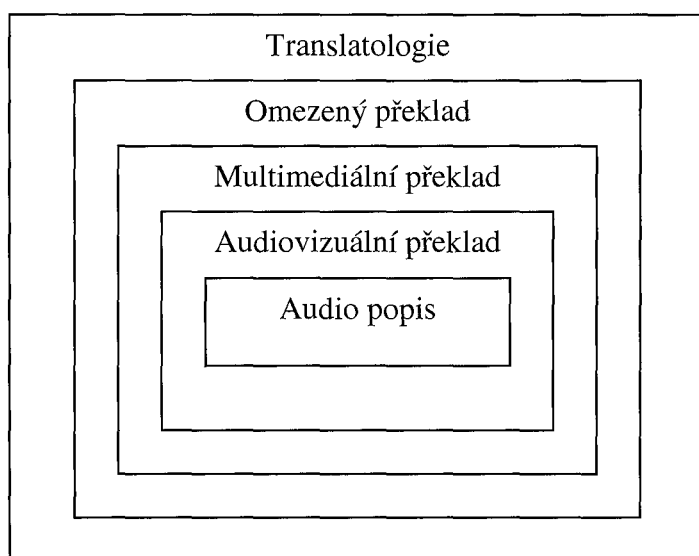
3.1.2. Audio popis jako typ audiovizuálního překladu

Pilar Orerová definuje audiovizuální překlad jako disciplínu zahrnující překlady (neboli *multisemiotické transfery*) určené pro produkci nebo postprodukci na jakémkoli médiu a také překlady související se zpřístupňováním médií pro znevýhodněné skupiny. (Orero 2004 in Salway 2005a: 2) Aline Remaelová upřesňuje, že v poslední době mnoho badatelů vnímá audiovizuální překlad právě z hlediska „přístupnosti“ médií, tj. překlady, které překonávají nejen jazykové a kulturní překážky, ale také překážky smyslové, například při převodu vizuální informace do verbální podoby. (Remael et al. 2008)

Zkoumání v oblasti audiovizuálního překladu probíhá už od šedesátých let, ovšem ke skutečnému rozmachu disciplíny dochází teprve o třicet let později a obzvláště v posledních patnácti letech. (Hernández-Bartolomé et Mendiluce-Cabrera: 2004) Teoretikové překladu se v posledním období také stále více zajímají o speciální překlady určené znevýhodněným skupinám osob, zvláště osobám sluchově a zrakově postiženým. Zatím co však oblasti titulkování pro neslyšící již bylo věnováno nespočet teoretických

prací, studie o audio popisu jsou ještě stále sporadické a zauímají jen okrajové místo v oblasti zkoumání audiovizuálního překladu. (Bravo Gozalo 2003; Chaume Varela 2002 in Hernández Bartolomé et Mendiluce Cabrera 2005b).

Následující schéma Hernándezové-Bartoloméové a Mendiluce-Cabrery zobrazuje, jaké místo audio popisu náleží v rámci translologie ve srovnání s obdobnými disciplínami:

(Hernández-Bartolomé et Mendiluce-Cabrera 2004)

Ve schématu je vidět, že zastřešující kategorií audiovizuálního překladu je tzv. *multimediální překlad*. Pod tímto termínem se skrývají překlady, ve kterých je informace poskytována minimálně dvěma informačními kanály a při kterých se využívají moderní technologie. (Hernández-Bartolomé et Mendiluce-Cabrera: 2004) Multimediální překlad se chápe jako překlad *omezený* technickými možnostmi. Nicméně, v dnešní době při prudkém rozvoji multimediálních nástrojů bychom mohli spíše říci, že multimediální překlad je technologií *poháněn dopředu*. Nové formy audiovizuálního překladu velice pohotově reagují na pokrok ve vývoji technologií. Druhou silou, která stimuluje rozvoj těchto forem překladu, jsou organizace bojující proti diskriminaci hendikepovaných osob a za lepší přístup těchto skupin obyvatelstva k informačním a komunikačním technologiím. (Remael et al. 2008)

Audio popis je podle Yvese Gambiera konkrétně druhem *intersemiotického překladu*, v němž dochází k převodu vizuální informace na verbální popis. (Gambier 2004

in Salway 2005a: 2) Tato definice však není úplná, neboť indikuje, že ve filmu existuje jasná dělící čára mezi nezávislým obrazovým a zvukovým materiálem. Ve skutečnosti musí audio popis jednak popisovat to, co běžný divák obvykle vidí, ale zároveň vhodně doplňovat dialogy a vysvětlovat původ nejasných zvuků. Navíc jsou zvuky ve filmu nezřídka pevně spojeny s vizuálním materiálem filmu a jejich interpretace vyžaduje obrazový resp. slovní doprovod. (López Vera 2006: 1, Salway 2005a: 2)

Philip Piety (2003) srovnává audio popis s dalšími formami překladu a chápe jej především jako činnost odehrávající se na jazykové úrovni. Piety argumentuje, že pokud je překlad převodem psaného textu na psaný text a tlumočení převodem mluveného slova na mluvené slovo, potom je audio komentář určitou formou *transreprezentace*, neboť u něj dochází k převodu hrubé vizuální informace do jazykové podoby. (Piety 2003: 32) Opět lze namítnout, že audio komentář nepracuje jen s vizuální stránkou filmů, ale že se úzce váže na obsah dialogů a zvuků v pozadí.

Raina Haigová (2005: 3), nevidomá britská režisérka, se domnívá, že audio popis je něco víc než operace na jazykové úrovni, že se jedná o druh *kulturního překladu*. Při převodu vizuální informace na verbální se komentátoři totiž potýkají s fundamentálními rozdíly v povaze vizuální a verbální informace. Při přípravě audio popisu si podle Haigové musejí komentátoři tyto rozdíly neustále uvědomovat. (Haig 2005: 3)

Bernd Benecke (2007) přichází s názorem, že pokud vnímáme audio popis jako typ překladu, potom by se na něj mělo vztahovat myšlení o překladu a teorie v rámci translatologie. (Benecke 2007: 2)

Bez ohledu na to, které teorie překladu by mohly být relevantní pro zkoumání audio popisu, určitě se v oblasti zájmu translatologie mohou ocitnout scénáře audio popisu. López Vera například vidí v překladech existujících audio scénářů možnost, jak zaručit přesnější a možná i rychlejší audio popis. Podle López Very by se scénář k audio popisu mohl podobně jako titulky prodávat společně s originálem filmu. (López Vera 2006: 6)

3.1.3. Audio popis jako nový textový typ, nový literární žánr

Audio popis je zcela novým literárním žánrem, který se teprve rozvíjí. Je zároveň překladem (vizuální informace na verbální) a odvozeným typem textu (nemůže existovat svébytně bez audiovizuálního materiálu, jež doplňuje). Salway (2003) považuje audio

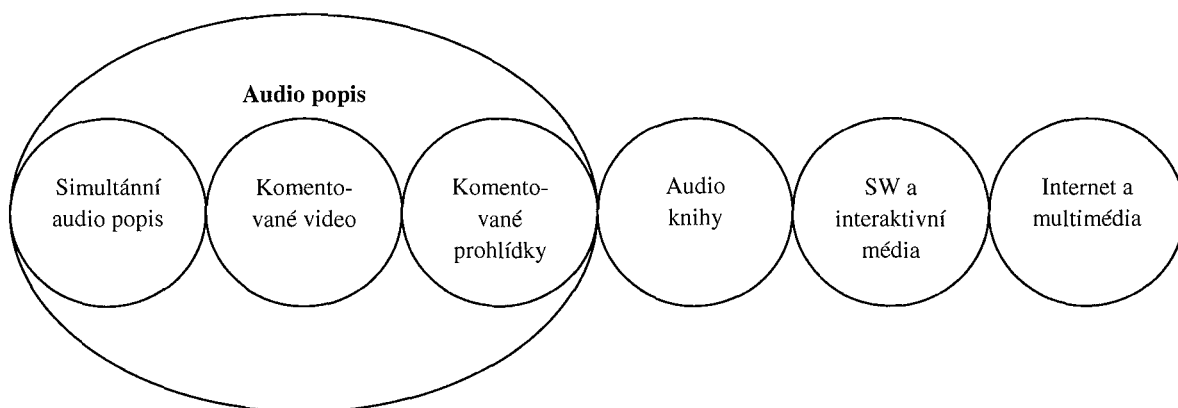
popis za nový textový typ, který má například u filmu za cíl informovat o ději a jednotlivých zobrazovaných věcech.

Audio popis sdílí s klasickým scénářem k filmu nebo k divadelní hře určité popisné rysy a podobně jako dabing nebo titulky v sobě nese jistou formu překladovosti. Joel Snyder, jeden z prvních komentátorů a zakladatel organizace *Audio Description Associates*, považuje audio popis dokonce za určitý druh poezie, básnickou formu haiku. Obrazy se mění na slova, „*visual is made verbal, and aural, and oral*“. (Snyder 2006: 2)

Haigová vidí v audio popisu možnost posunout filmovou produkci o kus dál. Ve svém filmu *Drive*, který vyšel v roce 1997 audio popis plně začlenila do samotné výroby filmu a považuje jej za plnohodnotnou součást vlastního audiovizuálního díla. (Haig 2005: 15)

3.2. Audio popis a příbuzné oblasti

Audio popis může mít mnoho podob a ve Spojených státech se využívá při mnoha příležitostech. Následující schéma zobrazuje audio popis ve vzájemném vztahu k příbuzným oblastem (Piety 2003: 10):

Následující sekce se věnují rozboru oblastí označených jako součásti audio popisu, tj. simultánnímu audio popisu, komentovanému videu a komentovaným prohlídkám. Krátká sekce však bude věnovaná také audio popisu internetu, neboť internet dnes představuje mimořádně důležitý nástroj vyhledávání informací a v konečném důsledku tedy také integrace zrakově postižených do společnosti.

Nicméně, oblasti jako audio knihy a zpřístupňování softwaru a interaktivních médií pro zrakově postižené představují další velice zajímavou oblastí budoucího výzkumu.

3.2.1. Simultánní audio popis

Audio popis původně vznikl jako simultánní tlumočení divadelních her pro zrakově postižené. Komentátor musí divadelní představení vidět několikrát, aby byl obeznámen s postavami, zápletkou a nejdůležitějšími okolnostmi děje. Po přípravě audio scénáře jej během představení čte ze zvukotěsné kabinky, odkud se komentář vysílá bezdrátovou technologií do sluchátek zrakově postižených diváků. Ti mohou sedět kdekoli v hledišti a poslouchat audio komentář, který ostatní diváky žádným způsobem neruší. (Hernández-Bartolomé et Mendiluce-Cabrera 2004)

Na rozdíl od audio popisu, který se nahrává jako dodatečná zvuková stopa, u simultánního komentování musí komentátor pracovat v reálném čase. Divadelní představení se může pokaždé trochu lišit, a komentátor proto musí být schopen reagovat na nečekané okolnosti. Simultánní audio popis však není zcela spontánním projevem a předchází mu obvykle pečlivá příprava, na níž často spolupracují dva komentátoři. (Weber in Piety 2003: 11)

Audio popis divadelních her se od komentovaných filmů liší ve dvou podstatných ohledech: za prvé, divadelní hry se odehrávají živě, pokaždé s určitými rozdíly, tudíž komentátor musí brát v potaz individuální odchylky každého odehraného představení a být schopen improvizace. Za druhé, divadelní hry na rozdíl od filmů zpravidla více spoléhají na slovo než na obraz. Rozdíl mezi audio popisem divadelních her a filmů je tedy jak kvantitativní (u dramát bývá zpravidla méně odmlk, tj. méně prostoru pro audio popis a popisy jsou méně důležité než ve filmech), tak kvalitativní, neboť v divadelních hrách musí komentátor přizpůsobit tempo popisu daným okolnostem. (Hernández-Bartolomé et Mendiluce-Cabrera 2004)

I přesto, že divadelní hry spoléhají na slovo víc než film, je podle Margaret Pfanstiehlové (RNIB 1988) v divadle celá polovina významu zprostředkována vizuálně – pohybem na scéně, gestikulací nebo řečí těla. Bez audio popisu mají zrakově postižení ze hry jen velmi neúplný zážitek.

Jak zpřístupnit divadlo zrakově postiženým návštěvníkům, názorně ilustruje příklad z Velké Británie. Divadelní společnost *Royal Shakespeare Company* (RSC) nabízí pro zrakově postižené diváky kromě samotného audio popisu představení také program s hereckým obsazením a stručným obsahem hry v Braillově písmu a „hmatovou prohlídku“

(*touch tour*) divadelní scény, kde se mohou zájemci blíže seznámit se scénou či používanými rekvizitami. Před začátkem představení uslyší diváci ze sluchátek (dostupných k zapůjčení) stručný úvod k dramatu, popis, scény, kulis, kostýmů a jednotlivých postav. Návštěvníkům jsou rovněž k dispozici úvodní poznámky na CD nosiči, který je možné získat v předprodeji společně se vstupenkou.¹⁰

Simultánní komentování lze využít nejen v divadlech, ale také při celé řadě různých akcí. Ve Spojených státech se audio popis dnes zajišťuje například pro společenské, kulturní a sportovní akce – od svatebních obřadů, cirkusů, fotbalových utkání, až po pohřby. (Snyder 2006: 2)

V Česku využívá simultánní komentování filmů například Sjednocená organizace pro nevidomé a slabozraké (SONS), která od roku 2002 organizuje Filmový klub zrakově postižených. Podle stránek SONSu se jedná o „projekce na velkém plátně, zpřístupnění vizuálních vjemů pomocí živého audio popisu, možnost volby sezení podle zrakové vady, kvalitní ozvučení a příjemné prostředí. Projekce jsou bezplatně provozovány pro jeho členy v klubovně SONS v Krakovské 21, a to maximálně jednou týdně ve večerních hodinách.“

¹¹ Podle SONSu je v klubu přihlášených 100 členů a jejich věkový průměr je 37 let. Zatím bylo promítnuto přibližně 70 filmů s komentářem pro nevidomé. Návštěvnost se pohybuje průměrně kolem 15 až 20 nevidomých a těžce zrakově postižených diváků. Promítají se české a zahraniční (dabované) filmy. (ibid)

Simultánní popisování filmů se však setkává také s kritikou. Podle Petra Maška ze sdružení Apogeuum podobně komentovaný film nemůže splňovat požadavky na kvalitní audio popis. Při živých komentářích, prakticky bez přípravy, zasahuje komentátor do dialogů, nepopisuje film přesně a stručně a vzhledem k tomu, že hlasitost není upravena ve studiu, není takto možné divákům zaručit skutečně příjemný poslech.

Co se týče simultánního komentování divadel, k podobným pokusům podle Petra Maška již došlo v minulosti v sdružení Apogeuum, ale nesetkaly se s dostatečnou odezvou ze strany zrakově postižených diváků.

Podle dostupných informací v současnosti ani jedno české divadlo systematicky nenabízí komentovaná představení. Je to určitý paradox, uvědomíme-li si, že divadlo stálo

¹⁰ Více na stránkách RSC: <http://www.rsc.org.uk/WhatsOn/2792.aspx>

¹¹ <http://www.sons.cz/komentovane kino/klub.php>

na samotném počátku vzniku audio popisu. Jedinou výjimkou je podle Petra Maška scénárista a herec Zdeněk Svěrák, který sám (vlastním cimrmanovským stylem) okomentoval představení *Afrika*.

Otázkou tudíž je, zda zrakově postižení skutečně o komentované divadlo nejeví zájem, nepovažují audio popis v divadle za přínosný, nebo zda rozšíření podobné praxe brání jiné faktory – neochota divadel, technická náročnost zařízení, nízká finanční návratnost apod. Odpověď na tuto otázku by mohl přinést vhodně provedený průzkum mezi zrakově postiženými, provozovateli divadel a distributory technických zařízení.

3.2.2. Komentované video

Komentované video zahrnuje širokou škálu videozáznamů, od dokumentárních filmů, přes seriály, až k celovečerním filmům. Nejdříve se audio popisem opatrovaly videokazety, dnes se spíše využívá u DVD, CD a mp3 nosičů. Filmy na CD a mp3 nosičích jsou primárně určeny nevidomým. Jde pouze o zvukový záznam, který je možné poslouchat prakticky kdekoli. DVD nosiče naopak kombinují obraz a zvuk a umožňují volbu filmu s audio popisem nebo bez něj.

Jsou tak vhodné nejen pro zrakově postiženého, ale také pro jeho vidoucí spoludiváky. Luboš Krapka, koordinátor projektu Komentovaného kina v organizaci SONS, v rozhovoru uvedl, že považuje film za společenskou událost a jeho sledování má svoji symbolickou hodnotu. Podle jeho názoru jsou DVD nosiče vhodnější, neboť dávají prostor také divákům slabozrakým, kteří jsou si díky audio popisu schopni velkou část vizuální informace dotvářet.

DVD nosiče, byť s audio popisem, však často nebývají plně přístupné pro zrakově postižené diváky například proto, že poskytují menu pouze ve vizuální podobě. Zrakově postižený divák tudíž potřebuje při jeho ovládání pomoc vidoucího.

Kompletně přístupné DVD, tzn. nosič vhodný pro nevidoucí a neslyšící diváky, by podle australské organizace bojující za přístup zdravotně znevýhodněných osob k médiím, *Media Access Australia*, měl mít všechny následující prvky:

- komentované menu (tzv. *audio menu*)
- audio popis nejen k hlavnímu videozáznamu (filmu), ale také ke všem bonusovým materiálům na daném DVD nosiči

- titulky pro neslyšící u veškerého obsahu DVD, tj. hlavního videozáznamu a bonusových materiálů
- označení na obálce, že DVD obsahuje audio popis a titulky pro neslyšící. (MAA 2006: 1-5)

Podle Petra Maška vyvinulo sdružení Apogeum speciální DVD přehrávač pro zrakově postižené (Light DVD player), dostupný ke stažení na stránkách Apogea.¹² Jedná se o přehrávač s hlasovým výstupem a jednoduchým klávesovým ovládáním, vhodný jak pro slabozraké, tak nevidomé klienty. Kromě toho sdružení při nahrávání filmů na DVD poskytuje audio menu, které usnadňuje ovládání filmu na DVD. Po vložení nosiče do přehrávací mechaniky divák uslyší: „Pro spuštění filmu se zvukovou stopou pro těžce zrakově postižené stiskněte ENTER.“ Film je na přebalu také označen panáčkem se slepeckou holí. Tento symbol však označuje příliš mnoho věcí a bylo by vhodné přijít s jednotným symbolem audio popisu filmů. Více se označování audio popisu (nejen) na DVD nosičích věnuje kapitola 3.3. Symboly audio popisu.

3.2.3. Komentované prohlídky v galeriích a muzeích

Audio popis je nesmírně důležitý pro snahu zpřístupnit umění a dějiny nevidomým a slabozrakým. Muzea a galerie v některých zemích nabízejí k tomuto účelu speciální komentované prohlídky, *audio průvodce pro zrakově postižené*. Jedná se o živě zprostředkovaný komentář nebo o zvukovou nahrávku, která má za cíl tyto návštěvníky především orientovat v prostoru, informovat o směru prohlídky a výstižným a přístupným způsobem popisovat vystavené exponáty.

Komentované prohlídky pro zrakově postižené nejsou totéž co klasické audio prohlídky, tj. nahrávky primárně určené vidoucím návštěvníkům. Běžní audio průvodci zpravidla uvádějí dílo do historického kontextu, přinášejí dodatečné informace a analyzují jednotlivé detaily. Všechny tyto informace jsou obsažené také v průvodcích pro zrakově postižené, ale jejich konkrétní výklad se přizpůsobuje potřebám nevidomých a slabozrakých lidí. Americká organizace *Art Education for the Blind*, která se snaží zpřístupnit umění zrakově postiženým osobám, na internetových stránkách svého projektu *Art Beyond Sight* (www.artbeyondsight.org) přináší mnoho praktických rad a ukázek,

¹² <http://www.apogeum.info/index.php?kat=3>

jakým způsobem zrakově postižením představit různé umělecké styly. Jedním z doporučení je využívat analogie, například kubismus přirovnávat ke střepům rozbité láhve apod.

Podobná služba podle dostupných zdrojů dosud v českém prostředí nefunguje a při návštěvách kulturních a historických památek jsou zrakově postižení (pokud vůbec tyto památky navštěvují) odkázáni na pomoc vidoucích lidí. Opět se jedná o otázku hodnou dalšího výzkumu.

3.2.4. Internet a multimédia

Zpřístupnit internet lidem s různým typem postižení vyžaduje celou řadu úprav. Zrakově postižení uživatelé musí překonávat mnoho bariér, které jim znemožňují plně chápat obsah stránek. Všeobecně se zde pod pojmem *přístupné internetové stránky* myslí „požadavek na stejný přístup k informacím nezávisle na použité platformě, prohlížeči či postižení uživatele“. (Budínek 2006) Podle Radomíra Budínka je nejlepší na přístupnost pamatovat už ve vývoji aplikací, například vhodným strukturováním informací, kontrastními barvami, možnostmi zvolit textové ekvivalenty u obrazových informací apod. (Budínek 2006)

Světová organizace *World Wide Web Consortium (W3C 2005)* ve své zprávě o tom, jak postižení lidé používají internet, uvádí několik příkladů překážek při užívání internetu osobami zrakovým postižením:

- obrázky, kterým chybí popisný text (ve zvukové podobě nebo velkými písmeny)
- komplexní vizuální prvky (grafy, tabulky apod.) bez adekvátního audio popisu
- video a audio záznamy bez audio popisu
- tabulky, které nelze číst směrem od buňky k buňce (lineárním způsobem)
- nestandardní formáty dokumentů

Už z tohoto krátkého výčtu je patrné, že audio popis je důležitým nástrojem ke zpřístupňování internetových stránek. O označení přístupného internetu více v sekci 3.3. Symboly audio popisu.

Obecných pokynů k tvorbě přístupného internetu existuje celosvětově mnoho. Budínek (2006) například zmiňuje pravidla konsorcia W3C, firemní pravidla IBM a národní pokyny některých států (USA, Japonska, Nového Zélandu apod.) Co se týče České republiky, existují zatím dvě sady pravidel – *Blind Friendly Web* a *Pravidla tvorby přístupného webu*

pro účely novely Zákona č. 365/2000 Sb., o informačních systémech veřejné správy. Kromě toho se objevila česká publikace od Davida Špinara *Tvoříme přístupné webové stránky*. (Budínek 2006)

Piety v roce 2003 uvedl, že zatímco panuje všeobecná shoda o užitečnosti audio popisu internetu, existují pouze velice obecné pokyny o tom, jak přesně internetové stránky popisovat. (Piety 2003: 17-18) Joe Clark ve své publikaci *Building Accessible Websites*, dostupné kromě jiného na stránkách autora,¹³ věnuje audio popisu značnou pozornost, nicméně rovněž nespécifikuje, co by měl audio popis přesně obsahovat. Jedinou radu, kterou Clark v knize nabízí, je učit se od zkušenějších komentátorů a sledováním komentovaných pořadů v televizi nebo na DVD nosičích. (Clark 2002)

3.3. Symboly audio popisu

Zřejmě nejjednodušším označením audio popisu na obálce nosiče by mohlo být vhodně zvolené logo. Mělo by být jednotné, hmatatelně rozpoznatelné a přítomné na přesně stanoveném místě, ideálně na zadním přebalu filmu u označení jazykových verzí. Označení v Braillově písmu nepostačuje, neboť ne každý zrakově postižený toto písmo ovládá a navíc se předpokládá, že o DVD s audio popisem by mohli projevit zájem i vidoucí diváci. Podle Petra Maška by navíc bylo podobné označení příliš finančně nákladné.

V současné době používají různé organizace širokou paletu symbolů v závislosti na typu audio popisu a komentovaného materiálu (televizní vysílání, komentované video, prohlídky, divadelní představení apod.). Tato sekce přináší stručný přehled vybraných nejběžnějších mezinárodních a národních symbolů.

¹³ <http://joelclark.org/book/>

Jedná se o standardní logo (a jeho zjednodušenou podobu), které doporučuje britská organizace *Royal National Institute for the Blind* (RNIB) pro audio popis televizních pořadů. Logo je volně dostupné ke stažení stránkách na RNIB. (www.rnib.org.uk) Nevýhodou tohoto loga je anglický popisek a zkratka AD (AD = *audio description*, angl. audio popis).

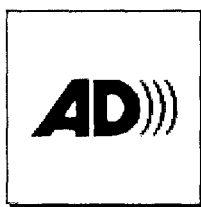
Dvě americká loga, používaná volně pro audio popis televizního vysílání (horní logo) a živě komentovaných akcí (dolní logo).

Londýnské divadlo *The Queen's Theatre* používá uvedené logo pro označení živě komentovaných představení (www.queens-theatre.co.uk). Symbol je zajímavý především tím, že názorně představuje fungování audio popisu v divadle. Zrakově postižený divák obdrží sluchátka, ve kterých uslyší komentář k jednotlivým scénám.

Opět se jedná o volně šiřitelné symboly audio popisu, dostupné ke stažení v různých formátech na stránkách bostonské mediální společnosti WGBH (main.wgbh.org/wgbh/hire/symbols). První logo označuje komentované video, tzn. audio popis různých filmových žánrů určených pro distribuci na videokazetách, DVD nosičích nebo v televizi. Druhé logo představuje internetové stránky přístupné uživatelům s postižením.

Logo propagované na stránkách mezinárodního projektu *Audio Description International (ADI)*, (<http://www.adinternational.org/>), který se snaží o rozšíření audio popisu do všech oblastí kultury a společenského života.

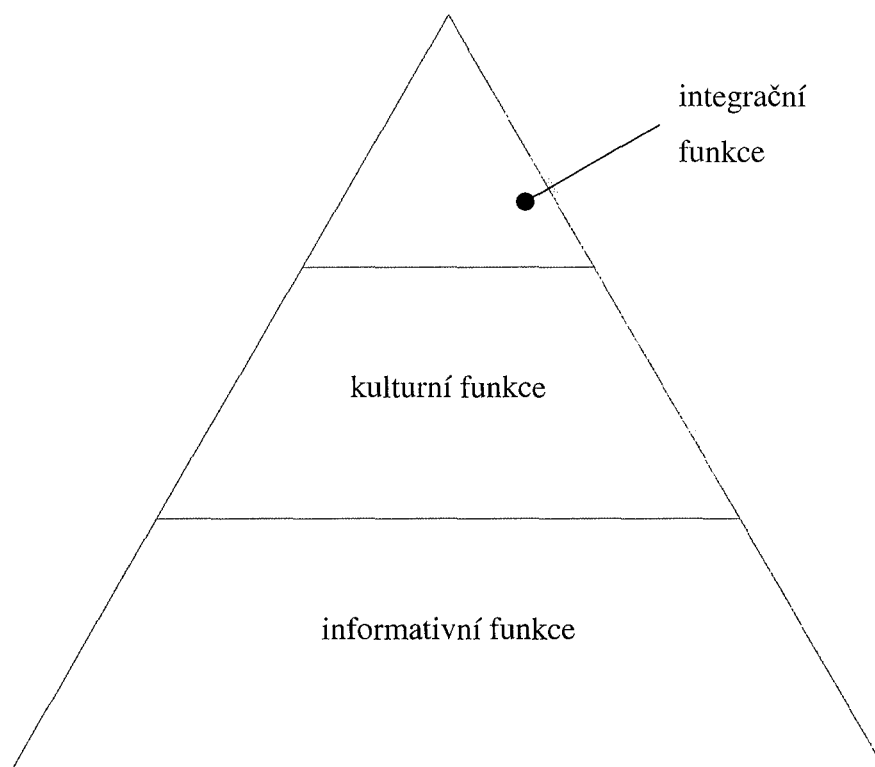
Joe Clark, popularizátor přístupnosti médií a autor několika článků a publikací o audio popisu, doporučuje toto univerzální logo pro jakýkoli typ audio popisu. Logo navrhla Melanie Goux a je dostupné ke stažení v různých formátech na Clarkových osobních internetových stránkách (<http://joelclark.org/symbol/>). Symbol lze používat podle pravidel zveřejněných na stejných stránkách: při označování audio popisu není nutné žádat Clarka o povolení, logo však nelze měnit, prodávat nebo jej používat jako součást obchodní známky.

Nevýhodou loga je opět písmeno D, které se vztahuje k anglickému výrazu *description*, tj. popis. Ze všech momentálně dostupných možností je však pro účely audio popisu v České republice nejlepší volbou. Není totiž nutné zadávat nový návrh loga, ani žádat o povolení vlastníka autorských práv.

3.4. Funkce a přínos audio popisu

Audio popis vznikl v první řadě proto, aby odstranil bariéry, které existují mezi vidoucími občany a lidmi se zrakovým postižením.

Audio popis podle španělských teoretiků Hernándezové-Bartoloméové a Mendiluce-Cabrery (2004) plní dvě základní funkce: funkci integrační a funkci kulturní. Ze studia primárních (rozhovory) a sekundárních (texty) pramenů plyne, že audio popis plní v první řadě funkci informativní, a až poté funkci kulturní a posléze funkci integrační. Následující schéma ukazuje vztah jednotlivých funkcí:

3.4.1. Informativní funkce

Audio popis plní především funkci čistě **informativní**, neboť při sledování audiovizuálních snímků přináší divákům fakta, která jsou jim v důsledku zrakového postižení nedostupná.

Thomas Nicolai, zrakově postižený novinář to komentuje lapidárně: „Bez audio popisu jste ve tmě. Nikdy nevíte, kdo zastřelil koho.“ (Nicolai in Pham 2007)

Podle sdružení Apogeum „ve filmu o průměrné délce devadesát minut dochází asi k devadesáti až sto padesáti dějovým a situačním změnám, nepostřehnutelným sluchem. Právě snaha o pochopení těchto změn, tedy i kontinuity děje, omezuje soustředění nevidomého na mluvenou část sledovaného díla a jeho obsah. Filmy posledních let stále více staví na vizuálních efektech, takže mluvené slovo, které tvoří rozsahem asi polovinu projekce filmu, nepostačuje nevidomým k plnému poznání děje.“ (Apogeum 2008)

Anne Hornsbyová, ředitelka britské organizace *Mind's Eye Professional Description Service* a předsedkyně asociace *Audio Description Association* tvrdí, že audio popis přináší odpovědi na otázky, které si zrakově postižení kladou při sledování zvukové stopy filmu. Stává se například, že v určitou chvíli vidoucí diváci propuknou v smích nebo se náhle vystraší na základě čistě vizuální scény ve filmu. Pokud obraz zrakově postiženému nepopíšeme slovy, zůstane mu v mysli spousta nezodpovězených otázek. (Hornsby in Envisage 2006: 5)

Piety (2003: 72) zmiňuje dva filmy, ve kterých se vyskytly scény, jež by byly bez audio popisu zrakově postiženým divákům naprosto nesrozumitelné. V prvním případě se jednalo o film *Gladiator*, kde v jedné scéně dochází k otcovraždě. Na základě dialogů a zvuků nelze poznat, co se přesně stalo a ani z následující scény není jasné, že vraždu spáchal císařův syn. Ve druhém případě, ve filmu *LA Story* si v jedné ze scén vymění hlavní postavy v restauraci sérii posunků. Opět se jedná o obsah, jenž vyžaduje komentář, protože zvuk posunků sám o sobě nestačí k pochopení situace. Díky audio popisu nevidomí a slabozrací diváci získávají informace, které jsou nezbytné pro pochopení děje a celého filmu vůbec. (Piety 2003: 72)

Podobným příkladem může být úryvek z českého filmu *Postřižiny*. Úvodní scéna se zabíjačkou v rozkvetlé květnové zahradě, která se střídá se záběry návštěvy pivovaru, je založena na silných vizuálních obrazech, které probouzejí všechny další smysly – čich (vůně květů a zápach krve a ovaru), chuť (ochutnávání masa) a hmat (plnění jitrnic). Pro všechny tyto vjemy je však nutné scénu vidět, nebo si ji alespoň umět představit, neboť zvukovou stopu představuje z velké míry konverzace v pivovaru. Všimněme si, jak se

lyricky zabarvený audio popis Apogea snaží divákovi zprostředkovat tyto smyslové prožitky:

„V rozkvetlém sadě plném vůní, pod jabloní, jejíž květy jsou hebké jako peříčko, je poražen vepř. Pani správcová míchá krev, aby se nesrazila. Řezník vepře vyvrhuje a porcuje... Spolu se řezníkem zpracovává paní správcová zabíjačku. Právě se věnuje prejtu. Pod kotlem je zatopeno, voda vře a ve vzduchu se rozplývají oblaka vřelé páry... Na zahradě řezník vytahuje z kotle vařené maso... V zahradě pokračuje zabíjačka. S rukama umazanýma do půli předloktí plní paní správcová krvavý prejt do jelit. Místní lékař, takto člen správní rady, poodešel od společnosti na zahradu. Pozoruje, kterak paní správcová a řezník se honí sadem a pak si vzájemně na tvářích dělají šmouhy prsty od krve. Jako hypnotizován také nastaví paní správcové tvář, leč prchavé kouzlo pominulo. Zakrvácená ruka paní správcové poklesne. Náhle zrozačtitělá se vrací k práci a pan doktor odchází.“

V tomto krátkém popisu je mnoho informací, o kterých dialogy a zvuky filmu neinformují. Například slyšíme, jak paní správcová domlouvá řezníkovi, jak se oba smějí, ale už neslyšíme, že do zahrady vstoupil lékař, který je pozoruje.

3.4.2. Kulturní funkce

Komentováním filmů, divadelních her nebo dalších děl se nevidomým a slabozrakým zpřístupňuje kulturní dědictví. Nejedná se pouze o historická fakta, vysvětlování děje, ale také o každodenní společenské normy, gestikulaci, mimiku. Díky audio popisu získává nevidomý například přehled o tom, které gesto má jaký význam (například přiložení ukazováku na rty) a může tato gesta sám používat. (Hernández-Bartolomé et Mendiluce-Cabrera 2004)

Joel Snyder (2007: 5) vnímá audio popis jako nástroj zpřístupňování kultury, která by měla patřit všem členům společnosti. „Neexistuje jediný důvod, proč by měl být zrakově znevýhodněný člověk znevýhodňován také kulturně.“ Snyder tvrdí, že zrakově postižení navštěvují muzea ze stejného důvodu jako jejich vidoucí spoluobčané: zajímají se o kulturu a chtějí být její součástí. (Snyder 2006: 8)

Význam kulturní integrace osob se zrakovým postižením také zdůrazňuje Branislav Mamojka, předseda slovenské *Únie nevidiacich a slabozrakých*: „Komentovanie audioviznych diel metódou „audio description“ je jedinečným nástrojom na zabezpečenie

inklúzie občanov so zrakovým postihnutím vo vzťahu ku kultúre a umeniu, obzvlášť k audiovizuálnemu umeniu, ktoré má špecifický význam a vplyv na kvalitu života.“

(Mamojka 2006)

3.4.3. Integrační funkce

Cílem audio popisu je v konečném důsledku snaha více zapojit nevidomé a slabozraké osoby do společnosti. Audio popis přináší zrakově postiženým lidem větší užitek ze sledování televize, usnadňuje jim pochopení divadelních her nebo promítaných filmů. Umožňuje jim smát se vtipným scénkám v oblíbeném seriálu, společně s ostatními v napětí očekávat další vývoj dramatu a nabízí jim možnost „vidět“ kulisy, herce, jejich mimiku a gestikulaci. Audio popis dává zrakově postiženým možnost být plnohodnotnou součástí divácké obce.

Společenský význam audio popisu podtrhují nejen samotní komentátoři a klienti, ale také teoretikové v oblasti audiovizuálního překladu. J.F. López Vera například zdůrazňuje, že bychom měli audio popis chápat jako integrující faktor v celé naší společnosti a jeho implementace by proto měla být univerzální. López se domnívá, že zásadní roli při šíření audio popisu zde hraje legislativní úprava v jednotlivých zemích. (López Vera 2006: 2)

3.4.4. Přínos audio popisu: divácké průzkumy

To, že audio popis je zásadním přínosem pro lidi se zrakovým postižením, potvrzuje i celá řada diváckých průzkumů.

Philip Piety (2003) cituje závěry diváckého průzkumu mezi zrakově postiženými v USA, který v roce 1998 provedla Americká nadace pro nevidomé (AFB) v devadesátých letech. Účastníci studie byli požádáni o zhodnocení jednotlivých výhod komentovaných pořadů. Z výsledků studie vyplývá, že audio popis přináší následující výhody:

- lepší poznání vizuálního světa
- lepší porozumění televizním pořadům
- pocit nezávislosti
- pocit sounáležitosti se společností
- pocit rovnocennosti s vidoucími diváky
- větší užitek ze sledování pořadů

- zmírnění zátěže pro vidoucí spoludiváky (Packer 1996 in Piety 2003: 19-20).

Další studie AFB (pod záštitou nadací *WGBH Education Foundation* a *National Science Foundation*), která zkoumala psychologické, společenské a kognitivní dopady audio popisu audiovizuálních děl, zase prokazuje, že velká většina dotázaných zrakově postižených upřednostňuje komentované filmy před filmy bez komentáře. Podle dotázaných jsou díky audio popisu pořady *zajímavější, zábavnější a poučnější*. Z empirického měření se navíc zjistilo, že respondenti, kteří sledovali přírodopisný film s audio popisem si z tohoto pořadu odnesli více informací než ti, kteří byli odkázáni na nekomentovanou verzi. Audio popis u zrakově postižených rozvíjí *znalost přírodovědných předmětů*. (Schmeidler, datum vydání neuvedeno)

Britský regulační úřad *Ofcom* v červenci 2008 zveřejnil zprávu o zatím nejnovější studii, která si kladla za cíl zhodnotit ve Velké Británii vztah těžce zrakově postižených ke komunikačním službám. Kompletní zpráva je volně dostupná ke stažení v textové i audio podobě na oficiálních stránkách *Ofcomu*¹⁴. Všeobecné závěry studie budou jistě aplikovatelné i na Českou republiku:

- Zrakově postižení jsou velice heterogenní skupinou. Někteří žijí nezávisle a v podstatě se obejdou bez speciálních služeb - jiní jsou na těchto službách závislí. Čas od času však některou ze služeb využívají všechny osoby se zrakovým postižením.
- Existuje mnoho rozdílů v míře a povaze zrakového postižení a jeho progresu. Proto je důležité přizpůsobovat služby individuálním potřebám jedinců.
- Zrakově postižení výrazně spoléhají na svoji paměť (především těžce zrakově postižení)
- Členové podpůrných organizací pro zrakově postižené mají zpravidla lepší přehled o tom, které služby jsou zrakově postiženým k dispozici. Nečlenové mají obecně horší přístup k těmto praktickým informacím.

V kanadském průzkumu, který provedli Mathieuová a Turner, se většina respondentů vyslovila pro častější návštěvy kina, pokud by filmy byly komentované. V současnosti si

¹⁴ <http://www.ofcom.org.uk/research/tv/reports/visual/visual.pdf>

spíše půjčují filmy a sledují je doma se svými blízkými, kteří jim vysvětlují nejasné scény. (Mathieu et Turner, datum vydání neuvedeno: 10)

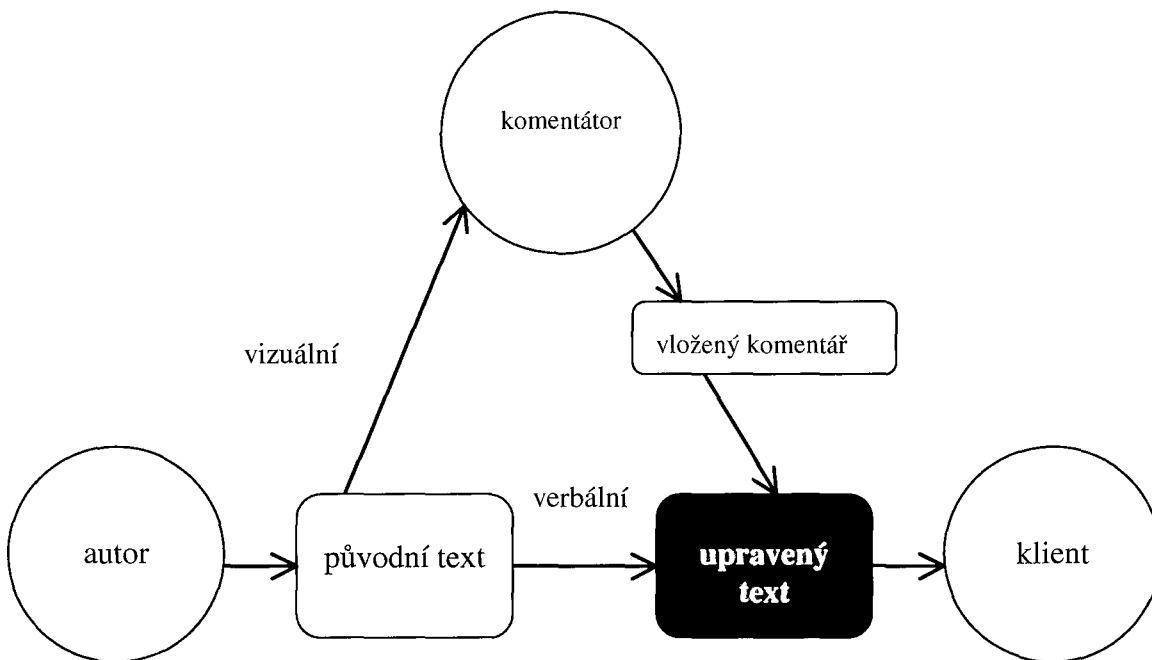
Všechny zmíněné průzkumy jednoznačně prokazují vysokou užitečnost audio popisu pro zrakově postižené. Je tedy zřejmé, že audio popis není umělým úkazem, ale vychází přímo z potřeb své cílové skupiny. Podobný průzkum by bylo určitě užitečné provést také v České republice a zjistit, co si o audio popisu myslí čeští zrakově postižení. Určitou formou diváckého průzkumu je emailová konference na portálu Brailnet¹⁵, kam je nutné se zaregistrovat. Nejedná se však o systematické dotazování, ale spíše o platformu, na které si zrakově postižení navzájem sdílejí své dojmy z okomentovaných filmů.

4. Komunikační schéma audio popisu

Philip Piety (2003) uvažuje o audio popisu jako o třístranném komunikačním procesu. Do komunikace nejdříve vstupuje autor svým původním textem, tj. audiovizuálním dílem (filmem nebo divadelní hrou) se zvukovou a obrazovou složkou. Úlohou audio komentátora je poté převést vizuální prvky díla do verbální podoby a formou vložených popisů je zakomponovat do dialogů původního textu. Takto upravený produkt je určen klientovi, příjemci komentovaného filmu, nejčastěji těžce zrakově postiženému člověku.

¹⁵ <http://konference.brailnet.cz/mailman/private/komentovane-filmy/>

Komunikační schéma podle Pietyho (2003: 26) má tudíž tuto podobu:

Praxe ukazuje, že Pietyho schéma ne vždy odpovídá realitě a že příliš rigidně vymezuje role účastníků komunikace. V realitě se například stává, že režisér filmu se přímo nebo alespoň částečně podílí na přípravě audio komentáře a ovlivňuje jeho finální podobu. Petr Mašek, odborný recenzent sdružení Apogeu, například v rozhovoru vysvětlil, že režisér Jan Svěrák se již pravidelně obrací na Apogeu a zasahuje do přípravy audio scénářů. Spolupráce trvá několik let a sdružení okomentovalo řadu Svěrákových filmů, mimo jiné také *Vratné lahve*, *Tmavomodrý svět* nebo *Kolja*.

Komentátor nemusí být nutně jedna osoba. Na přípravě scénáře k popisu se může podílet více lidí. V organizaci SONS audio popis sepisují dvě osoby (zpravidla L. Krapka a M. Salaba). Ve sdružení Apogeu připravují hrubou verzi audio scénáře jedna až dvě osoby a výsledný text poté rediguje garant audio popisu, PaedDr. Michal Kuchař (občas ještě ve spolupráci s recenzentem Petrem Maškem).

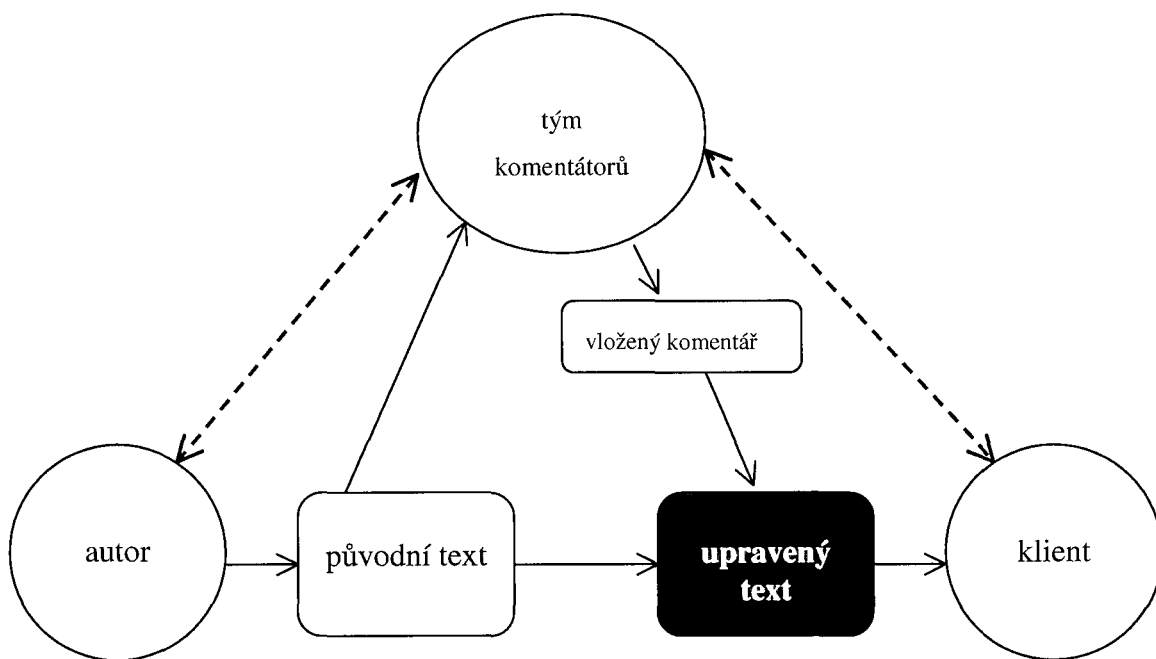
Upravený text při nahrávání jak v organizaci SONS, tak ve sdružení Apogeu nečte samotný komentátor, ale běžnou praxí je povolání k tomuto účelu známou osobnost s příjemným hlasem, zpravidla herce nebo dabéra.

Klient nebývá jen pasivním příjemcem hotového produktu, ale svými připomínkami se může aktivně podílet na přípravě komentáře. U sdružení Apogeu těžce

zrakově postižení spolupracují při přípravě scénáře i při nahrávání (Petr Mašek a další). Organizace SONS před nahráváním zpravidla pořádá „předpremiéru“ komentovaného filmu, během níž komentátor čte připravený scénář během promítaného filmu a klienti přinášejí své připomínky.

Samotný komentář může mít finální charakter (při nahrávání na DVD), nebo může být pouze oporou pro simultánní komentování, například v divadle. V České republice zatím poptávka po živě komentovaných divadelních hrách nebyla dostatečně vysoká, takže konkrétní příklad z praxe zatím neexistuje.

Vzmemme-li v úvahu všechny výše zmíněné varianty, komunikační schéma audio popisu v České republice vypadá spíše takto:

Na rozdíl od Pietyho schématu zde klient není jen v pasivní, přijímací roli, ale účastní se samotné přípravy audio komentáře (svou kritikou, aktivním zájmem, recenzemi, zpětnou vazbou nebo jinak), a tak se stává určitým garantem (i když subjektivně vnímané) kvality. Autor, tj. scénárista nebo režisér filmu rovněž může být přítomen při tvorbě audio popisu a zaručit tak konzistentnost komentáře s filmovým snímkem.

4.1. Příjemce audio popisu

Audio popis vznikl původně jako služba určená osobám těžce zrakově postiženým. Nevidomí a slabozrací představují primární skupinu příjemců komentovaných pořadů. Není však vyloučené, že výhody audio popisu ocení i jiné skupiny lidí, například osoby se zrakovými funkcemi zhoršenými v důsledku stáří, mladí lidé s poruchami učení, studenti cizího jazyka, nebo dokonce vidoucí lidé, kteří si zvolí sledování filmu s audio popisem při činnostech, kdy je jejich schopnost sledovat vizuální stránku filmu omezena (při cestování, domácích pracích, apod.)

4.1.1. Zrakově postižení

Primárním klientem audio popisu je jedinec se zrakovým postižením. Kdo je však tento „zrakově postižený“? Je možné vybrat typického zástupce mezi lidmi nevidomými a slabozrakými a přisoudit mu určité vlastnosti a potřeby?

Zrakově postižení tvoří velice různorodou skupinu, kterou nelze zobecňovat. Přestože se velice často používá termín „nevidomý“ (případně výraz *slepý*, který část zrakově postižených považuje za nevhodný), podle statistických údajů trpí naprostou ztrátou vidění jen asi 18 procent lidí zrakově postižených, kteří se musejí při sledování audiovizuálních médií spoléhat čistě na zvukový záznam. Zbýlých 82 procent má určité zbytky zraku, které jsou závislé na míře a povaze zhoršení zrakových funkcí (k němuž dochází v důsledku oční choroby, vady nebo jiného poškození). (ITC 2000: 7)

Radek Schindler a Milan Pešák ze Sjednocené organizace nevidomých a slabozrakých (SONS) zdůrazňují potřebu přistupovat ke zrakově postiženým individuálně: „To, že má někdo špatný zrak nebo nevidí vůbec, je jen jedním ukazatelem a lze jej celkem objektivně změřit v ordinaci očního lékaře. Ale jak na tuto obtížnou životní situaci konkrétní člověk reaguje? Jak se s ní během života vypořádává? Jak zvládá nebo nezvládá určité činnosti, kde jsou hranice jeho možností...? To je vždy záležitost velmi individuální a závisí na mnoha okolnostech - na schopnostech daného člověka, na jeho vlastnostech, vlohách, předchozí zkušenosti, na přístupu lidí z jeho okolí apod.“ (Schindler et Pešák 2008)

Ke zrakovému postižení, které zhoršuje kvalitu vidění, může dojít na jedné ze tří částí zrakového orgánu (na *zevním oku*, *očním nervu* nebo v *zrakovém centru* v mozku). „Viděním rozumíme schopnost zrakově vnímat, rozlišovat a představovat si prostředí.

Rozlišujeme *vidění centrální*, kterým vnímáme detaily a barvy a *vidění periferní*, které umožňuje vnímat prostor a orientovat se v něm. Vidění je velice složitý proces, na němž se kromě oka a nervových drah významnou měrou podílí mozek, který veškeré signály zpracovává ve výsledný zrakový vjem.“ (Schindler et Pešák 2008)

Zrakově postižení lidé, označovaní také zkratkou ZP (nebo správněji podle Schindlera a Pešáka *osoby se zrakovým postižením*) mají různé stupně omezení zrakových schopností. Osobami se zrakovým postižením rozumíme ty jedince, jimž zrakový handicap ovlivňuje každodenní život a k úpravě zraku již nepostačuje běžná optická korekce (dioptrické brýle). Aby byl jednoznačný rozdíl mezi lidmi s běžnou zrakovou vadou a zrakově postiženými, mluví se někdy o *těžce zrakově postižených*. Jsou to ti, kterým zraková dysfunkce zasahuje do běžných denních činností. (Schindler et Pešák 2008)

Skupinu těžce zrakově postižených dále rozdělujeme na nevidomé a slabozraké. Na základě očního vyšetření je možné zrakově postiženého jedince zařadit do některé z 5 kategorií zrakového postižení (Schindler et Pešák 2008):

- kategorie 1: střední slabozrakost
- kategorie 2: silná slabozrakost
- kategorie 3: těžce slabý zrak
- kategorie 4: praktická nevidomost
- kategorie 5: úplná nevidomost

Při zjišťování kvality zraku se zkoumají různé zrakové funkce, například ostrost vidění, rozsah zorného pole, kontrastní citlivost (světloplachost, šeroslepost), schopnost rozlišovat barvy (barvoslepost), vnímání hloubky, schopnost lokalizovat, fixovat předměty, sledovat je v pohybu apod. (Schindler et Pešák 2008)

Zrakově postižení příjemci audio popisu se také významně liší podle toho, kdy k poškození zraku došlo a zda má daný jedinec vizuální paměť. Ti, kteří se narodili jako nevidomí (anglicky *congenitally blind a early adventitiously blind*), případně oslepli během prvních let života, budou pravděpodobně požadovat jiný typ audio popisu než ti, kteří zrak ztratili až později (*adventitiously blind*) a kteří si živě pamatují vizuální podobu světa. Lidé s pozdějším nástupem zrakového postižení podle některých zdrojů vyžadují obecně rozsáhlejší a přesnější popisy než osoby nevidomé od narození. (Pfanstiehl in Piety 2003: 21), (ADC 2008: 5) K praktickému ověření této hypotézy však zatím nedošlo a

z dostupných zdrojů se zatím nepotvrdila. Petr Mašek, recenzent audio popisu v Apogeu, v rozhovoru uvedl, že se v praxi setkávají s celou řadou osobních dojmů a preferencí klientů. Podle jeho názoru nelze audio popis vytvořit tak, aby byli všichni příjemci spokojeni, neboť každý z nich od komentáře očekává něco trochu jiného, bez ohledu na své zrakové postižení.

Z výše uvedených faktů je zřejmé, že k osobám se zrakovým postižením nelze přistupovat jako k homogenní skupině. Značné odlišnosti mezi zrakově postiženými jedinci kladou zvýšené nároky na tvorbu audio popisu. Je potřeba vyřešit dilema mezi individualizovaným přístupem (několik stop různých audio popisů) a časovými, finančními a technickými možnostmi producentů audio popisu, které vedou k jedné kompromisní variantě audio popisu použitelné pro všechny zrakově postižené diváky.

4.1.2. Vidoucí člověk

I když je audio popis primárně určen osobám se zrakovým postižením, své využití nachází i ve většinové společnosti. Sledování komentovaného filmu může být zajímavé i pro člověka s plně funkčním viděním. Podle jedné britské studie (ITC 2000: 8) vykonává při sledování televize 39 procent lidí ještě další činnost (vaření, stolování, čtení novin, žehlení, apod.) a televize jim slouží spíše jako zvuková kulisa. Audio popis v takovém případě pomáhá divákovi porozumět ději, aniž by aktivně sledoval obraz. Při jízdě autem nebo cestování dopravním prostředkem si může vidoucí člověk poslechnout zvukovou stopu svého oblíbeného filmu nebo seriálu na CD nebo mp3 nosiči opatřenou audio popisem. (Petr Mašek v rozhovoru uvedl, že k podobnému experimentu, tzv. *filmu do auta*, dochází v současnosti ve sdružení Apogeum. Zvukovou stopu filmu *Mazaný Filip* rozdělili autoři audio popisu do dvacítiky pětiminutových stop ve formátu mp3. Cílem je zjistit, zda by o takto upravenou zvukovou stopu projevil zájem dostatečný počet lidí, primárně zrakově postižených.)

Joel Snyder (2007: 1) upozorňuje na to, že komentované verze filmů nebo komentáře jiných audiovizuálních děl mohou člověka obohacovat bez ohledu na to, zda je zrakově postižený či nikoli. Audio popis knížek pro děti může být velice účinným nástrojem pro rozvíjení jazykových schopností pro všechny děti – vidoucí, nevidomé či slabozraké. (Snyder 2007: 1)

Průzkum Audetel, který zkoumal podobné využití audio komentářů, ukázal, že na britském trhu je potenciálně široký prostor pro komerční prodej oblíbených televizních pořadů s audio komentářem. (ITC 2000: 8)

V České republice brání širšímu využití audio popisu velmi přísný autorský zákon. Novela Autorského zákona¹⁶ umožňuje výrobu audio popisu a jeho šíření pouze pro těžce zrakově postižené klienty. Přesné znění § 38 odst. 1 písm. b) uvádí, že do autorského práva nezasahuje ten, kdo „výhradně pro potřeby zrakově postižených a nikoliv za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu opatří zvukovou složku zvukově obrazového záznamu audiovizuálního díla slovním vyjádřením obrazové složky; takto doplněná zvuková složka zvukově obrazového záznamu audiovizuálního díla jím může být také rozmnožována, rozšiřována a sdělována, neděje-li se tak za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu.“

Autorský zákon v dnešním znění tudíž umožňuje výrobu audio popisu, ale brání jeho využívání vidoucími osobami, a tím jeho plošnějšímu rozšíření. Ještě smutnější je, že zákon ve snaze chránit původní díla vymezil cílovou skupinu jen na *zrakově postižené* a nepomyslel na to, že audio popis může usnadnit každodenní život také dalším skupinám osob se speciálními potřebami, například lidem se sníženými kognitivními schopnostmi, žákům s poruchami učení apod. Těmto skupinám osob je věnovaná následující kapitola.

4.1.3. Specifické skupiny vidoucích osob

Kromě využití audio popisu vidoucími lidmi ve výše uvedených situacích, může být komentování audiovizuálních pořadů a vizuálních prvků knih velmi užitečné pro specifické skupiny vidoucích lidí.

Pro starší lidi trpící poklesem kognitivních schopností (například v důsledku Alzheimerovy choroby) by komentované pořady měly být snadnější na pochopení. (ITC 2000: 8) Opět se však jedná pouze o hypotézu, která vychází z teoretických předpokladů a zatím nebyla provedena žádná studie, která by se systematicky snažila zmapovat možné uplatnění audio popisu pro tuto cílovou skupinu.

Audio popis je užitečný také při výuce žáků a studentů se speciálními potřebami. Ve Spojených státech dnes existuje servis audio popisů učebnic, určených primárně pro

¹⁶ Zákon č. 121/2000 Sb., zákon o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským

zrakově postižené. Tři čtvrtiny klientů však netvoří zrakově postižení, ale studenti s dyslexií a jinými poruchami učení. Nahrávky s audio popisem se také využívají jako pomůcka pro studenty, kteří nejsou ani zrakově postižení, ani dyslektici, ale mají potíže naučit se číst. (Piety 2003: 44) Zajímavou oblastí k probádání by mohlo být využití audio popisu při výuce cizích jazyků. Audio popis totiž popisuje slovy situaci, kterou vidoucí jedinec vnímá zrakem a spojuje si tak vizuální vněmy se slovy v cizím jazyce.

Na příkladu audio popisu od Joela Snydera k filmu *The Color of Paradise* se například studenti mohou naučit širokou škálu velice konkrétních sloves:

„Mohammed starts as the bird nips his finger. He taps his finger on the chick's gaping beak. He tilts his head back, then drops it forward. Mohammed tips the chick into his front shirt pocket. Wrapping his legs and arms around a tree trunk, Mohammed climbs.”

Uvedený vzorek audio komentáře se scénářem a mnoho dalších příkladů je dostupných na stránkách organizace Audio Description Associates.¹⁷

4.2. Audio komentátoři

Vedle příjemce audio popisu je neméně důležitou součástí komunikačního schématu audio komentátor. Audio komentátor (označovaný také jako *audio deskriptor* nebo jednoduše *komentátor*) je osoba, která připravuje scénář k audio popisu. V některých organizacích, například ve francouzské *Association Valentin Haüy*, je komentátor zpravidla odpovědný také za samotné namlouvání komentáře. V jiných organizacích, například u pražské Sjednocené organizace nevidomých a slabozrakých nebo u brněnského Apogea připraví komentátor text (scénář) audio popisu a nahráváním je pověřen profesionální řečník, zpravidla herec nebo dabér. V každém případě je přítomnost autora scénáře audio popisu při nahrávání žádoucí proto, aby se zajistilo, že text bude čten přesně zamýšleným způsobem. (ITC 2000: 9)

V mnoha zemích se audio popisu ujmají dobrovolníci, kteří se často komentování pořadů pro nevidomé a slabozraké věnují z přesvědčení, případně proto, že někdo z jejich blízkých je těžce zrakově postižený. Někteří z nich byli vyškoleni odborníky, ale není to pravidlem. (López Vera 2006: 6)

¹⁷ <http://www.audiodescribe.com/samples/>

4.2.1. Role komentátora

Komentátor se ocitá v pozici, která je od určité míry srovnatelná s rolí tlumočnicka do znakového jazyka. Plní mediační funkci, neboť zrakově postiženým usnadňuje porozumění obsahu audiovizuálního díla, a tím jim napomáhá v následné komunikaci s ostatními diváky. Piety (2003) zdůrazňuje, že komentátor při popisování díla musí činit řadu důležitých rozhodnutí. Musí být schopen najít vhodný slovní ekvivalent pro obrazy zprostředkované zrakově postiženým. Podobně jako u tlumočnicků do znakové řeči je tedy žádoucí, aby práce audio komentátora byla považována za profesionální dovednost. (Piety 2003: 23) Vzhledem k tomu, že nahrávka audio popisu má na rozdíl od tlumočení do znakového jazyka finální charakter, role komentátora se přibližuje roli samotného autora audiovizuálního díla více, než role tlumočnicka do znakové řeči. (Harris 2000 in Piety 2003: 39)

4.2.2. Požadované dovednosti

Komentování audiovizuálních pořadů je poměrně náročnou disciplínou, již někteří teoretikové považují za formu umění (Haig 2002). Simultánní komentování vnímá například Cody Pfanstiehl, zakladatel audio popisu v divadle, jako nadání, které lze sice rozvíjet, nikoli však naučit. (Cody Pfanstiehl in Novovitch, datum vydání neuvedeno) Dlouholetý komentátor, Javier F. Navarrete z Národní organizace nevidomých ve Španělsku, označuje audio popis za „umění mluvit v obrazech“ („*el arte de hablar en imágenes*“). Podle Denisy Woodsové, která se zabývá audio popisem tanečních představení, je audio popis další vrstvou celkového uměleckého zážitku. (Woods in Envisage 2006: 5)

V reklamním letáku, který dostávají nadějní audio komentátoři od organizace *Audio Description Association* ve Velké Británii, se dočteme, že komentátoři by měli mít následující schopnosti a dovednosti:

- schopnost přesného a objektivního vyjadřování
- dobrou úroveň znalosti jazyka
- jasný a příjemný hlas
- dobrý zrak a sluch (ať už s optickou pomůckou nebo bez ní)
- schopnost týmové práce

- nadšení pro práci a odhodlání přinášet zrakově postiženým kvalitní audio popis (López Vera 2006: 6)

V pokynech pro audio deskriptory vydané britskou ITC se uvádí, že mezi kvality dobrého komentátora patří především:

- dobré stylistické dovednosti
- jasný, příjemný a výrazný hlas
- hluboká znalost potřeb zrakově postižených osob (ITC 2000: 9)

Raina Haigová zdůrazňuje, že kvalitní audio popis vyžaduje také pečlivou kulturní analýzu dvou diametrálně odlišných kategorií – obrazového a slovního materiálu. Audio komentátor si rozdíl ve zmíněných kategoriích musí uvědomovat a působit jako zprostředkovatel mezi vizuálním textem a divákem. (Haig 2005: 3)

Hernández-Bartoloméová a Mendiluce-Cabrera (2004: 274) argumentují, že komentátoři musí mít kreativního ducha a sociální citění a musí se orientovat v nových technologiích. Kromě toho citují studii o audio popisu, jíž autorem je J.F. Navarrete Moreno (1997b: 71) a podle které by měl mít dobrý komentátor následující atributy:

- přehled o divadle a/nebo o filmech, jak z hlediska literárního (styl, období, tvůrci), tak z hlediska technického (scénografie, osvětlení, kostýmy apod.)
- přehled o kultuře a otevřenost novým trendům
- dobré stylistické dovednosti
- mít rád filmy a/nebo divadelní hry

Podle španělských autorů existuje podobnost mezi audio komentátorem a odborným překladatelem: oba musí mít velmi dobrý přehled o daném oboru, o důležitých pojmech a terminologii, musí znát filmové a/nebo divadelní techniky. Jak překladatel, tak komentátor, musejí znát cílovou skupinu, pro kterou pracují, mít přehled o preferencích nevidomých a zrakově postižených. (Hernández-Bartolomé, Mendiluce-Cabrera 2004: 274)

Ze zmíněného výčtu všech charakteristik je jasné, že komentátor by měl být tím, kdo zaručí výbornou kvalitu a plnou profesionalitu audio popisu. Většina pokynů se shoduje v tom, že nestačí vizuální svět zrakově postiženým zprostředkovat *nějakým způsobem*, ale že komentátor musí ke své práci (ať už placené nebo dobrovolnické) přistupovat zodpovědně a s ohledem na poslouchajícího diváka. Podle recenzenta sdružení Apogeu Petra Maška odvádí špatný audio popis filmovému snímku medvědí službu a pro

zrakově postižené je takto neprofesionálně okomentovaný film mnohem horší, než film bez audio popisu.

Zároveň je zajímavé konstatovat, že dobrou znalost potřeb zrakově postiženého publika zdůrazňuje pouze část teoretiků. Vystává tedy otázka, zda je možné zprostředkovat zrakově postiženým kvalitní zážitek i bez hlubší znalosti jejich vnímání světa. Jako paralelu lze použít překlad do cizího jazyka, který vyžaduje nejen dokonalé zvládnutí obou řečí (jak zdrojové, tak cílové), ale i znalost obou kultur. Nutnost komentátorovy znalosti světa nevidomých je jednou z mnoha zajímavých oblastí hodných dalšího výzkumu.

4.2.3. Vyhledávaný profil

Někteří teoretikové (např. López Vera, Hernándezová-Bartoloméová, Mendiluce-Cabrera) se shodují v tom, že zajímavými kandidáty na post audio komentátorů jsou překladatelé a tlumočníci. López Vera (2006: 9) tvrdí, že právě překladatelé jsou schopni vnímat kulturní narážky a přizpůsobovat je požadavkům zrakově postižených. Například při přípravě audio komentářů k zahraničním filmům právě překladatelé dokáží činit důležitá rozhodnutí o tom, co je potřebné zachovat a co bude nutné vypustit, jakým způsobem adaptovat text na cílovou kulturu, jak přeformulovat audio popis tak, aby odpovídal potřebám diváků. (López Vera 2006: 9)

4.2.4. Trénink a akreditace audio deskriptorů

Zatímco Cody Pfanstiehl považuje schopnost audio popisu za talent, jež lze rozvíjet, nikoli však naučit, jiní komentátoři a teoretikové zdůrazňují klíčovou roli školení a výcviku budoucích komentátorů. Piety (2003) tvrdí, že podle oslovených komentátorů popisování filmů pro nevidomé není zcela přirozenou činností. Cituje především Joela Snydera, podle kterého dobrý audio popis vyžaduje schopnost dívat se na svět novými očima, „*see the world anew*“. (Snyder 2002b in Piety 2003: 37-38) Zdá se, že při komentování filmů pro zrakově postižené se sice využívá běžná mluva, ale jiným způsobem, než na který jsme v běžném životě zvyklí.

V Evropské unii existují minimálně čtyři univerzity nabízející vzdělání v oblasti audiovizuálního překladu s významným podílem audio popisu: ve Velké Británii jsou to guildfordská *University of Surrey* a londýnská *Roehampton University*, ve Španělsku se

jedná o barcelonskou *Universitat Autònoma de Barcelona* a granadskou *Universidad de Granada*. (Salway 2005a: 7)

Velká Británie je však v Evropě zatím jedinou zemí, kde lze kromě akademického vzdělání získat také praktické školení audio popisu zakončené celostátně uznávaným certifikátem. (*Certificate in Audio Description Skills*, AUDEST). Certifikát lze získat například na kurzu audio popisu pořádaném organizací *Audio Description Association* (ADA). Budoucí komentátoři se během výcviku naučí základní techniky audio popisu pro divadla, muzea, galerie, komentování filmů a televizních pořadů. (Arts Council England 2005: 31). V roce 2007 bylo ve Velké Británii oficiálně akreditovaných 7 komentátorů¹⁸, všichni z nich jsou zároveň členy ADA a zavázali se dodržovat etický kodex organizace. (ADA 2007) Lze se nicméně domnívat, že mnozí britští komentátoři formální kvalifikaci nevyhledávají a poskytují své služby bez oficiálního certifikátu.

V České republice zatím neexistuje žádné systematické školení pro zájemce o komentování filmů. Organizace SONS a sdružení Apogeum si své know-how uchovávají pouze pro svou vlastní potřebu. Komentátoři jsou zpravidla dobrovolníci, kteří se v běžném životě věnují jiným činnostem.

5. Rozbor pravidel audio popisu

Jak už bylo zmíněno v sekci o dějinách audio popisu, komentování filmů pro zrakově postižené má za sebou třicetiletou historii. Zatímco ve Spojených státech nebo ve Velké Británii je dnes již běžnou praxí, v jiných zemích je naprostou novinkou. (Například na Slovensku vznikl první film s audio komentářem teprve letos. Jde o snímek *Slepé lásky* režiséra Juraje Lehotského.) Podobné je to i s pravidly audio popisu: v anglosaských zemích se jim věnuje značná pozornost, neustále probíhají divácké průzkumy a od komentátorů se vyžaduje vysoký stupeň profesionality. Vzhledem k tomu, že trh s anglicky mluvícími filmy je obrovský a cílové publikum je mnohem širší než například u španělsky nebo česky mluvících filmů, nelze se tak vysoké úrovni profesionality divit.

Jak tedy filmy popisovat? Každý komentátor má svůj vlastní přístup k audio popisu a každý divák má svou vlastní představu, jak by měl komentovaný film vypadat a co

¹⁸ Chris Berry, Bill Clancy, Louise Fryer, Patricia Hayes, Anne Hornsby, Maryse Jeffery, Di Langford, Sharon Lemer, Mary Plackett, Adrienne Pye, Ridanne Sheridan

všechno by mu měl komentář zpřístupnit. Snad to je důvod, proč dosud neexistují všeobecně uznávaná pravidla audio popisu a shoda mezi komentátory existuje pouze do určité míry. (Clark 2001; Hernández-Bartolomé et Mendiluce-Cabrera 2004)

Vůli stanovit pokyny audio popisu projevila jako první Velká Británie, kde byla v roce 2000 vydaná příručka *ITC Guidance On Standards for Audio Description*. Přestože je mnohými jednotlivci i organizacemi kritizována (Clark 2007, Haig 2002, P. Mašek), jedná se o publikaci, ze které čerpá řada evropských i amerických komentátorů.

Ve Španělsku vydala v roce 2005 španělská normalizační agentura AENOR normu UNE 153020:2005 pro přípravu audio popisu. Přesný název normy je *Audiodescripción para personas con discapacidad visual. Requisitos para la audiodescripción y elaboración de audioguías*. (Audio popis pro zrakově postižené osoby. Náležitosti pro přípravu audio popisu a audio průvodců.) Popudem k přijetí normy byla snaha vlády sjednotit ve Španělsku požadavky na audio popis. Tato norma kromě jiného nařizuje, aby byl audio popis připravován v jazyce audiovizuálního díla. (Pokud je film v katalánštině, musí být ve stejném jazyce také okomentovaný.) (Orero et Wharton 2007: 166)

Ve Spojených státech vydala organizace *Audio Description Coalition* (ADC) příručku audio popisu společně s etickým kodexem pro budoucí komentátory pod názvem *Standards for Audio Description and Code of Professional Conduct for Describers*¹⁹. Tento soubor na rozdíl od britské publikace není závazný. Není to však ani manuál pro samouky, neboť podle autorů příručky je potřebné se naučit umění audio popisu od zkušených komentátorů absolvováním školení, sledováním jejich práce a neustálým vylepšováním vlastního výkonu. (ADC 2008: 2)

Následující kapitoly shrnují výčet pravidel audio popisu filmů ve výše zmíněných dvou anglicky psaných publikacích a srovnávají je s jinými přístupy. Konkrétní ukázky ze scénářů k audio popisu budou sloužit jako demonstrace jednotlivých pravidel, resp. jejich porušování.

¹⁹ dostupný ke stažení na stránkách organizace www.audiodescriptioncoalition.org

Pro jednodušší orientaci jsou pro dva nejčastěji zmiňované dokumenty použity následující zkratky:

- **ITC** (číslo stránky) - ITC Guidance On Standards for Audio Description, 2000

Jedná se o příručku audio popisu pro komentátory ve Velké Británii, která vznikla jako výsledek tříletého projektu Audatel (1992-1995). Podle autorů sice nemá závazný charakter a pravidla není na místě chápat dogmaticky, ale v současné době se jedná o nejznámější a nejrespektovanější zdroj pravidel pro komentátory v Evropě. V České republice překlad příručky využívá organizace SONS jako inspiraci pro přípravu audio popisů. Ve sdružení Apogeaum je příručka také známa, ale podle slov Petra Maška vychází audio popis Apogeaum spíše z dlouholeté praxe svého garanta, PaedDr. Michal^a Kuchaře.

Příručka ITC pokrývá především oblast audio popisu pro televizní vysílání a nahrávání na DVD (případně jiné nosiče). Neomezuje se však jen na komentování filmů a seriálů, ale přináší také cenné rady pro audio popis muzikálů, dětských pořadů, sportovních zápasů, dokumentů apod. Kromě principů samotného popisování se zamýšlí také nad některými rozporuplnými tématy, jakými jsou například „cenzura“ audio popisu (jak popisovat erotické či násilné scény), autorská práva, specifického odvětví product placementu atd. ITC rovněž v sedmi krocích nastiňuje samotný průběh přípravy audio popisu – od sepisování pracovního scénáře až po nahrávání ve studiu.

- **ADC** (číslo stránky) – ADC: Standards for Audio Description and Code of Professional Conduct for Describers, 2008

Jedná se o nově revidovanou příručku pro audio komentátory ve Spojených státech amerických, která sice ještě stále není zcela dokončená, ale je již dostupná ke stažení na stránkách organizace Audio Description Coalition²⁰. Probírá obdobné oblasti audio popisu jako ITC (co a jak popisovat, jazyková úroveň scénáře k audio popisu, cenzura apod.), ale navíc věnuje pozornost také dalším formám audio popisu - komentování divadelních představení, prohlídek historických památek, muzeí či galerií nebo audio popisu na počítačích s dotykovou obrazovkou. Příručka věnuje jednu kapitulu také profesionálnímu etickému kodexu audio komentátorů.

²⁰ www.audiodescriptioncoalition.org

5.1.1. Všeobecné zásady audio popisu

Benecke tvrdí, že komentátor při své práci čelí trojímu dilematu: *Co popisovat? Kdy popisovat? Jak popisovat?* Odpovědi na tyto otázky určují celkový přístup k popisovanému materiálu. Komentátor musí neustále hledat rovnováhu v množství podávaných informací, musí respektovat časová omezení a volit taková řešení, tj. slovní formulace, jimiž přesně zprostředkuje vizuální složku. (Benecke 2007: 2)

Podle ITC (s. 10) existují tři hlavní pravidla, kterými je potřeba se řídit při popisování filmů pro zrakově postižené:

- popisuj, co vidíš (tj. nikoli to, co si o tom *myslíš*)
- popisuj objektivně
- nezasahuj do dialogu nebo do pásma vypravěče

Tyto tři zásady se naprosto shodují s přístupem ADC: „*Describe what you see, describe objectively and allow listeners to hear the dialogue.*“ ADC (s. 3-4). Audio popis by měl být tudíž popisem objektivně pozorovatelných jevů, neměl by divákům podbízet názory komentátora a neměl by narušovat průběh filmu či divadelní hry.

Analýza existujících pravidel a doporučení ukazuje následujících šest oblastí:

- **Celkový přístup k audio popisu:** jak by měli audio komentátoři přistupovat ke své práci, jakou roli sehrávají při komentování filmů, jakých nejdůležitějších zásad je nutné se držet.
- **Postup práce:** jednotlivé fáze tvorby audio popisu od sepisování pracovního scénáře až po nahrávání.
- **Obsahová stránka audio popisu:** co přesně by měl audio popis přibližovat, jak hierarchizovat informace, zda děj předjímat (tj. komentování předem), jak popisovat barvy, zda určitý obsah cenzurovat apod.
- **Formální (lingvistická) stránka audio popisu:** jaké jsou základní rysy „jazyka audio popisu“, jak volit vhodnou terminologii, za jakých podmínek využívat obrazná vyjádření apod.
- **Zvuková stránka audio popisu:** čeho se držet při nahrávání audio komentáře, zda zasahovat do dialogů a do hudby v pozadí, jak upravit hlasitost audio popisu vůči filmu apod.

- **Etický kodex audio komentátora:** jak zajistit prvotřídní kvalitu pro klienty audio popisu, otázka ochrany soukromých informací, korektního přístupu, tolerance apod.

5.1.2. Celkový přístup k audio popisu

Britští badatelé James Lakritz a Andrew Salway (2002: 4) pozorovali práci audio komentátorů v oddělení audio popisu společnosti BBC (*Red Bee Media*) a zjistili, že komentátoři se drží třech zásad celkového přístupu k audio popisu:

- neupoutávat na sebe pozornost
- být co nejstručnější
- neupoutávat pozornost na filmovou techniku

Prvním zmíněným pravidlem se míní to, že hlas komentátora by měl vhodným způsobem doplňovat audiovizuální dílo, neměl by být rušivý, komentátor by neměl dávat najevo své pocity nebo osobní názor na daný film. Neměl by zvyšovat hlas, skákat do dialogů atd. Z rozhovorů se zástupci českých organizací plyne, že tento názor sdílí SONS i Apogeum.

Poněkud spornějším bodem je otázka, zda má komentátor mluvit v první osobě množného čísla (*vidíme, dívá se přímo na nás...*), anebo ve třetí neosobní formě. Zatím co Lakritz a Salway zastávají neosobní přístup, tj. třetí osobu (Lakritz et Salway 2002: 7), příručka ADC upřednostňuje sladění přístupu komentátora s přístupem režiséra (tj. využití první osoby, pokud je film pojat v první osobě). Podle ADC je tudíž vhodnější říci, že „*žralok plave směrem k nám*” místo „*žralok plave směrem ke kameře*“; podobně také je lepší popsat, že „*kráčíme lesem*“, nikoli, že „*kamera se pohybuje lesem*.“ (ADC, s.4) V tomto případě jsou SONS i Apogeum opět zajedno a upřednostňují třetí možnost, neosobní popis bez důrazu na pohyb kamery.

Druhé pravidlo komentátorů BBC se týká stručnosti (ekonomičnosti) vyjádření. Komentátor by měl volit jednoduché a výstižné popisy místo zdlouhavých a komplikovaných frází. Příručka ITC doporučuje pravidlo KIS („*keep it simple*“) zejména pro označení míst, například využitím jednoduchých slovních spojení: *na policejní stanici, v ložnici* apod. (s. 14) Podobného názoru jsou také SONS i Apogeum: audio popis by měl spíše *naznačovat* než zdlouhavě popisovat. Následující ukázka je z audio popisu snímku *Jára Cimrman, ležící, spící*:

„Dívka vstane.

Jára Cimrman ji následuje.

Jdou stinnou alejí.

Vejdou na hřbitov.

Zastaví se u prostého hrobu.

O něco později, v dnešní světelnice Járy Cimrmana.“

Na jiných místech, tam, kde to čas umožňuje (kde jsou mezi dialogy delší pauzy), však bývají popisy rozsáhlejší a podrobnější:

„Jeho výsost, arcivévoda Ferdinand sedí v klenuté sklepní místnosti a střílí mouchy lezoucí po stěnách. Jára Cimrman stojící za ním mu dlouhým vytěrákem vyhazuje, čili vyráží z hlavně prázdné nábojnice. Po každém výstřelu zůstává v omítce malá dírka.“

Třetím pravidlem se myslí fakt, že komentátoři by v zásadě neměli využívat filmařský žargon, nemají-li jistotu, že bude divákům srozumitelný. Toto pravidlo opět není zcela jednoznačné: zatím co ti, kteří ztratili zrak během svého života, si mohou jednotlivé filmařské techniky pamatovat, jiným zrakově postiženým nebudou popisy kamerových záběrů (*detail, švenkování kamerou*) říkat vůbec nic. Komentátor by podle ITC (s.6) a ADC (s. 14) měl volit takové popisy, které budou divákům srozumitelné. Joe Clark však argumentuje, že pokud režisér použil specifickou filmovou techniku, učinil tak s jasným záměrem. Podle Clarka by popis specifické filmové techniky měl být součástí audio popisu. (Clark in Orero et Wharton 2007: 172)

Opačný přístup zastává například sdružení Apogeu. Petr Mašek v rozhovoru uvedl, že cílem audio popisu je nevtíravým způsobem přiblížit děj filmu, nikoli kamerové techniky nebo „filmařské libůstky.“ Pro označení perspektivy proto sdružení využívá spíše obecná pohybová slovesa: *vzdaluje se, přibližuje se, přichází zleva/zprava*. V audio popisu k filmu *Nuda v Brně* tato slovesa dokonce opakují až příliš často:

„Ulicemi prochází dívky.

Standa s Jádou vesele vychází z nádraží.

Olinka rozpustile pohodí bramborou, naklepe maso, rozkvedlá vajíčko a maso obalí ve strouhance a vloží do rozpáleného oleje.

Sedne si na gauč, hlavu opřenou o opěradlo a podívá se na hodinky.

Standa přichází k informační tabuli, rozhlíží se kolem.

Olinka stele postel.

[Hudba]

Standa prochází skleněnými dveřmi oblečený v bílých kalhotách a košili, tašku přes rameno. Prochází městem.“

Vyjádřit sdělení tak, aby respektovalo záměr režiséra a přitom bylo srozumitelné pro lidi nevidící od narození, vůbec není triviální záležitostí. Je potřebné najít kompromis, který by byl přijatelný pro co možná nejširší spektrum zrakově postižených diváků. Americká organizace *Art Beyond Sight* například v příručce o tom, jak zprostředkovat vizuální umění nevidomým (AEB's Guidelines for Verbal Description), dostupné na internetových stránkách organizace,²¹ velice zajímavým způsobem doporučuje využívat analogie s dalšími smysly. Například světlo a stín, koncepty, které jsou úplně cizí pro lidi nevidomé od narození, lze zprostředkovat prostřednictvím analogie s deštěm. „Kdybychom stáli proti padajícímu dešti, cítili bychom, jak nám po tváři stékají pramínky a jak se nám postupně smáčí celé tělo. Za našimi zády by však zůstal kousek suchého prostoru, tam, kde by dopad deště zablokovalo naše tělo. Suché místo je analogií ke stínu, který vrhá postava, stojící čelem k slunci (nebo jinému zdroji světla).“²²

Kromě výše zmíněných tří zásad doporučuje americká příručka ADC, aby se komentátor snažil alespoň částečně seznámit se svými klienty, zjistit, kolik jim je přibližně let, jaké mají vzdělání, všeobecný přehled a co očekávají od audio popisu. Na základě těchto informací by komentátor měl usilovat o přizpůsobení audio komentáře potřebám klientů. Zároveň by však komentátor měl důvěřovat jejich schopnostem porozumět obsahu filmu a přistupovat k nim jako k rovnocenným partnerům. Nesmí jim nadbíhat přílišnými vysvětlivkami děje, nesmí je podceňovat, ani si za ně domýšlet určité závěry. (ADC, s. 5) S tímto názorem nelze než souhlasit. Čím více komentátor zná svou cílovou skupinu, tím více dokáže audio komentář korigovat podle zpětné vazby od diváků. Zároveň je však

²¹ <http://www.artbeyondsight.org/handbook/acs-guidelines.shtml>

²² *ibid.*

(nebo jiný zdroj světla)

potřebné si uvědomit, že hranice mezi *popisováním* a *interpretací* filmu je velice tenká. Například audio scénář sdružení Apogeum k filmu *Císařův pekař* obsahuje následující text:

„*Skota pozvedne meč.*

Pes na něj důvěřivě hledí.“

Adverbium „důvěřivě“ v sobě nese určitou míru interpretace obrazu. Na druhou stranu lze namítat, že daná scéna je z pohledu vidoucího diváka jednoznačná a že o *důvěřivosti* psova pohledu nelze polemizovat.

5.1.3. Postup: od scénáře k nahrávání

ITC (s. 8-11) věnuje celou jednu sekci určenou především začínajícím komentátorům přípravě audio popisu – od výběru vhodného programu až po samotné nahrávání. Podobný rozbor postupu bohužel není v žádné jiné dostupné publikaci. Tato sekce tudíž vychází primárně z příručky ITC s přihlédnutím k jiným zdrojům a k praxi organizace SONS a sdružení Apogeum.

Příprava audio popisu podle ITC má zpravidla sedm kroků:

Krok 1 – volba vhodného pořadu

Podle ITC (s. 8) většina zrakově postižených diváků ráda sleduje podobné pořady jako vidoucí publikum. Nejoblíbenějšími jsou zprávy, dokumentární pořady a rodinné seriály. Pro účely audio popisu však nejsou všechny typy pořadů stejně vhodné, neboť některé zpravidla neposkytují dostatečný časový prostor pro audio popis (např. zpravodajství a soutěžní pořady). Naopak filmy, ve kterých je dialogů málo, často vyžadují zdlouhavé komentáře, které mohou na diváky působit únavně, a tudíž kontraproduktivně. (ITC, s.8)

Mathieuová a Turner v rámci projektu *E-Inclusion* provedli průzkum mezi kanadskými zrakově postiženými a zjistili, že nevidomí a slabozrací diváci nemají specifické preference ohledně žánrů pořadů. Jediným omezením jsou filmy, ve kterých na úkor děje dominuje vizuální složka. Tyto filmy totiž zrakově postiženým nabízejí nedostatek opěrných bodů a vyžadují zpravidla příliš zdlouhavý audio popis. (Mathieu et Turner, datum vydání neuvedeno: 10)

Podle společnosti Aristia, producenta audio komentářů ve Španělsku, jsou určité typy televizních pořadů zrakově postiženým srozumitelné v původní podobě a nevyžadují

audio popis: publicistické pořady, televizní debaty, soutěže apod. Ve Španělsku se proto nejčastěji komentují krátké a celovečerní filmy, dokumentární snímky a seriály. (Více na stránkách společnosti Aristia.²³)

Praxe audio popisu v České republice ukazuje, že dosud se komentují převážně hrané celovečerní filmy. U sdružení Apogeum se jedná o filmy české i zahraniční (dabované) a výběr podle Petra Maška determinují tři faktory: preference zrakově postižených klientů, konkrétní vydavatel (nebo režisér) a také umělecký vkus samotných komentátorů. V organizaci SONS se podle Luboše Krapky jedná výhradně o nové české tituly, zpravidla o ty, u kterých se očekává pozitivní divácký ohlas.

Krok 2 - sledování pořadu

ITC (s. 8) doporučuje zejména nezkušeným komentátorům shlédnout celý pořad minimálně jednou předtím, než začnou se sepisováním scénáře k audio popisu. Aby byl komentátor schopen zhodnotit náročnost komentovaného pořadu, měl by podle ITC pořad sledovat nejdříve bez obrazu, případně s brýlemi simulujícími zrakové postižení. Při této příležitosti by si měl komentátor zodpovědět na několik klíčových otázek, např.: Jedná se o samostatný film, nebo část seriálu? Je potřebné si nastudovat speciální terminologii z tématické oblasti snímku? Jaké jsou vztahy mezi postavami, je možné je od začátku označovat jmény? (ITC, s. 8-9)

Krok 3 - příprava audio scénáře

Ve většině organizací se na přípravě audio scénáře podílejí minimálně dvě osoby a často jsou členy týmu i zrakově postižení.

V organizaci SONS má příprava scénáře dvě fáze: Komentátoři v první řadě sepíší do dokumentu Word všechny zvukové pauzy ve filmu s přesným vyznačením délky trvání. V druhé fázi se potom do těchto pauz vkládají jednotlivé popisy. Jedná se takřka o mravenčí práci, neboť film je nutné neustále přetáčet a několikrát zkoušet, zda formulace skutečně do filmu zapadnou jak po stránce významové, tak časové. (Audio popis nesmí zasahovat do dialogů a důležitých zvuků.)

²³ <http://www.audiodescripcion.com/describe.html>

V sdružení Apogeum se na přípravě „hrubého“ audio scénáře podílejí jedna až dvě osoby. Jedná se o detailní popisy jednotlivých scén, které slouží jako základ pro pozdější audio popis.

Vzhledem k tomu, že v řadě organizací komentátor pouze sepíše scénář a k nahrávání se přizve známá osobnost (herec nebo dabér), existují určité ustálené značky, usnadňující čtení audio popisu. Benecke (2007: 5) zmiňuje například konvence využívané ve společnosti *Bayerischer Rundfunk*:

- klíčová slova velkými písmeny
- zvukové efekty vyznačené v hranatých závorkách
- vyznačení replik, po kterých bezprostředně následuje audio popis
- zkratka pro rychlost: *s* = rychlé čtení, *ss* = velmi rychlé čtení

Krok 4 - revize audio scénáře

ITC (s. 9-10) doporučuje začínajícím komentátorům konzultovat hotový audio scénář se zkušenějšími kolegy. V některých případech musí komentář schválit producent nebo režisér filmu. Před samotným nahráváním je potřebné několikrát scénář vyzkoušet.

SONS na generální zkoušku audio popisu zpravidla zve ty nejpovolanejší – zástupce zrakově postižených klientů. Film se promítá několika dobrovolníkům (s různými formami zrakového postižení, nesmějí chybět jak nevidomí, tak slabozrací) a audio popis se v této fázi čte z připraveného scénáře. Diváci mají většinou mnoho připomínek, který se týkají zejména nutnosti lépe popsat některé detaily nebo naopak nadbytečnosti popisu. Stává se, že komentátoři popíší něco, co lze snadno odvodit ze zvuku (šustění listí, zabouchnutí dveří apod.), nebo naopak opomenou popsat důležitou skutečnost (jak vypadá místnost, v níž se nacházíme, kolik je v místnosti postav apod.) Právě zpětná vazba zrakově postižených, „nezaujatých“ diváků přináší do scénáře velice cenné připomínky. Promítání jednoho filmu a postupné vylepšování scénáře trvá i několik hodin. Z rozhovorů s L. Krapkou a M. Salabou vyplývá, že zásadou audio popisu v SONSu je zaměřit se na každý detail.

Ve sdružení Apogeum je praxe podobná a audio popis před nahráváním prochází odbornou recenzí - garantem audio popisu, Michalem Kuchařem, případně zrakově postiženými spolupracovníky. Nahrávání ve studiu se vždy účastní zrakově postižený recenzent (například Petr Mašek).

Krok 5 - nastavení hlasitosti

ITC (s. 10) doporučuje při vkládání audio komentáře ztišit zvuky a šum v pozadí, aby bylo komentáři dobře rozumět. ITC argumentuje tím, že audio popis je do velké míry určen také staršímu obyvatelstvu, které má problémy s porozuměním řeči v přítomnosti dalších šumů.

Hlas komentátora by měl být podle ITC (s. 10) po celou dobu nastaven na konstantní úroveň, zvuky v pozadí je však vhodné podle potřeby upravovat. Například tam, kde se mezi jednotlivými popisy v pozadí objevují náhlé výbuchy smíchu diváků nebo ruch z ulice, ITC doporučuje doprovodné zvuky ztlumit, aby celková zvuková hladina příliš nekolísala. Hudbu v pozadí lze ztlumovat postupně na začátku prvního slova audio komentáře a na konci ji opět zesílit. (ITC, s. 10)

Krok 6 - nahrávání audio popisu

Kvalitní audio komentář vyžaduje trpělivost a pečlivost při nahrávání na speciální pracovní stanici (ITC), ve vlastním (Apogee) nebo v externím (SONS) studiu. Nahrávání by mělo probíhat dokud každé slovo, každá věta není přečtena důkladně a srozumitelně ve vyznačených zvukových pauzách. ITC (s. 10) upozorňuje na to, že zatímco vidoucí divák má k dispozici jak zvuk, tak obraz, nevidomí klienti spoléhají na každé vyslovené slovo. Podle ITC navíc musí být hlas komentátora klientům příjemný, jinak jej nebudou ochotni poslouchat (ITC, s. 10)

Organizace SONS a sdružení Apogee při nahrávání audio popisu spolupracují se zkušenými herci nebo dabéry, kteří připravený audio scénář čtou. Výsledkem je velice příjemný, nerušivý poslech známého hlasu, který velmi citlivým a vhodným způsobem doplňuje filmový snímek.

Ve francouzské organizaci AVH audio scénář namlouvají samotní komentátoři. Jedná se zpravidla o dvojici muž-žena, kteří se střídají při každé změně scény. Pokud se však jedná o film s vypravěčem, audio komentář nahrává pouze jedna osoba opačného pohlaví než vypravěč filmu.

Krok 7 – revize nahrávky

Posledním krokem při přípravě audio komentáře je podle ITC (s. 11) opětovný poslech nahrávky audio popisu společně s filmem. Je třeba se ujistit, že nedošlo k vynechávkám popisů a přeřeknutím, že každé slovo je jasné, srozumitelné a příjemné na poslech.

Ze zmíněných doporučení a průzkumu vyplývá několik principů, které se zdají mít všeobecnou platnost. Prvním předpokladem úspěchu je vybrat vhodný pořad – dobře okomentovat nelze jakýkoli druh snímku. Druhým principem je důkladná příprava – vyhledávání terminologie, pečlivé stylizování jednotlivých výroků a jejich kombinace se zvukovou stopou filmu. Za třetí se ukazuje jako mimořádně užitečné zahrnout do přípravy audio popisu zrakově postižené, protože ti jsou nejlepšími garanty kvality. A konečně, profesionální dabér s příjemným hlasem výrazně zlepšuje prožitek z pořadu opatřeného audio popisem.

5.1.4. Obsahová stránka audio popisu

Hierarchie informací

Jedno z pravidel, na kterém se shodují všechny přístupy k audio popisu, stanovuje, že audio komentář musí v první řadě popisovat klíčové prvky pro pochopení děje filmu, a až v druhé řadě se věnovat méně podstatným detailům. Existují dva důvody, proč je tato hierarchizace informací důležitá: za prvé, ve filmu bývá zpravidla minimální prostor pro audio popis a prioritizace popisovaných skutečností je zkrátka nevyhnutelná. Za druhé, velký objem informací může být pro diváky nudný, až vyčerpávající. Mathieuová a Turner vyzdvihují potřebu nalézt vhodnou „střední cestu“ mezi příliš detailním a nedostatečným audio popisem. Podle těchto kanadských autorů je lepší popisovat méně než příliš mnoho, neboť řadu informací si diváci můžou odvodit ze zvukové stopy a z pozdějšího vývoje filmu. (Mathieu et Turner, datum vydání neuvedeno: 9-10)

Podle španělského teoretika Lópeze Very by měl audio popis spíše *naznačovat* než *vysvětlovat*. Za klíčové otázky a odpovědi považuje López Vera (2006: 2) následující:

- **kde?** – místo, prostředí, změna místa nebo scény
- **kdy?** – denní doba, den/noc
- **kdo?** – postavy (fyzický vzhled, věk, mimika a gestikulace, etnický původ, pokud je relevantní k ději)
- **co?** – popis nejednoznačných zvuků a zvukových efektů, úvodní a závěrečné titulky, titulky a nápisy ve filmu
- **jak?** – vývoj děje

Příručka ADC (s.3) komentátorům doporučuje začít s popisem nezbytných informací a méně podstatným detailům (fyzickému vzhledu postav, stylu oblečení, popisu architektury, barvám apod.) se věnovat pouze tehdy, pokud to čas dovolí. ITC (s. 14) považuje za jednu z klíčových informací *popis místa a popis změny místa*. Bez důležitého upozornění, že se nacházíme v jiné místnosti, v jiném prostředí, může být divák zmaten. Takové přechody trvají zpravidla jen několik setin sekundy, takže audio popis musí být mimořádně stručný. Podle ITC (s. 14) je vhodné používat krátké adverbialní výrazy, například: *na schodišti, v ložnici, ten večer* apod.

Méně je více, zdůrazňuje příručka ADC. Cílem audio popisu není zahltit každou volnou pauzu komentářem (s. 3). Divák by měl mít prostor vycítit napětí v hlasech postav, být v očekávání dalšího vývoje situace a v konečném důsledku si čas od času také oddechnout od přívalu informací.

Andrew Salway (2003) se domnívá, že komentátor by měl být schopen najít kompromis mezi přílišným zahlcováním diváka a nedostatečným audio popisem. Různé skupiny diváků však budou požadovat různou míru popisovaných detailů. Podle Braunové (2007: 5) je příprava audio popisu rozhodovacím procesem, v němž musí komentátor neustále hodnotit přidanou hodnotu jednotlivých popisovaných skutečností (zda je role popisovaných skutečností pro diváky *rozhodující, posilující, potvrzující, doplňující, protikladná* apod.).

Podle ADC by komentátor neměl popisovat evidentní skutečnosti, které lze pochopit ze zvuku filmu, ale měl by se soustředit na informace, které není možné z dialogů odvodit. (ADC, s. 3) ITC podobně vysvětluje, že není nutné popisovat známé zvuky jako *zvonění telefonu, skřípot brzd* apod., není-li k tomu pádný důvod. (Například proto, že není jasné, které auto začalo brzdit nebo pokud se ve filmu mísí několik zvuků najednou). Není-li původ zvuků jednoznačný nebo není-li možné ze zvuků odvodit důležitou skutečnost (například to, že auto začalo brzdit, protože do vozovky vběhla kočka), komentátor musí zvuky objasnit, případně na ně vhodným způsobem poukázat. (ITC, s.19)

Pro ilustraci lze uvést scénu z animovaného filmu *Mrtvá nevěsta (Corpse Bride)* režiséra Tima Burtona, kde v počáteční scéně s motýlem francouzští komentátoři zvolili explicitní popis otevírání okna, protože zvuk (navíc doprovázen hudbou) nebyl dostatečně výrazný na to, aby si jej diváci mohli domyslet:

„[otevírání okna] *Mladík otevírá okno a nadzvedává skleněnou pokličku* [zvuk skla].
Motýl chvíli poletuje po místnosti, až nakonec vyletí ven.“

Podle Petra Maška z Apogea musí být audio popis co možná nejstručnější. Není nutné popisovat všechny detaily, ale jen to, co je nezbytné k pochopení audiovizuálního snímku. Podobný názor sdílí také Luboš Krapka z organizace SONS. Mašek však dodává, že audio popis není nikdy dokonalý a každý klient považuje za nezbytný jiný typ informace.

Předjímání

Při popisu komentátoři zpravidla popisují děj na obrazovce v reálném čase. U filmů s vysokou mírou dialogů ovšem Joel Snyder (datum vydání neuvedeno) doporučuje využívat techniku *předjímání*, tzn. popisování děje s krátkým předstihem. Diváci tak mají možnost vědět dopředu, co budou postavy dělat za několik vteřin a jednotlivé dialogy jsou jim proto jasnější.

Tuto techniku využívá také Apogeum, zejména na začátku nových scén. Ve filmu *Postřižiny* například audio popis předem uvádí dvouminutovou scénu bez dialogů se zvukovou kulisou pracujících bednářů:

„*K pivovaru patří bednáři. Naklepávají a narážejí na bečky obruče, pořízky vyřezávají luby, síří sudy, kropí je vodou, aby se zatáhly, a to vše se zájmem sleduje Pepin.* „

Předjímáním lze docílit to, že si divák propojí svoji představu (na základě slovní informace) se zvuky ve filmu. Mašek v rozhovoru zmínil také scénu, ve které protagonista leze po žebříku a nedokončená věta audio popisu naznačuje, že se v nejbližší chvíli něco stane:

„*Leze po žebříku a...*“ [BUCH!] *...padá*“

Emoce a kognitivní stavy

Popis emocí je jedním ze sporných bodů ve srovnání různých přístupů k audio popisu. Na jednom pólu nalezneme požadavek naprosté neutrality a objektivního popisu pouze viditelných znaků. Na straně druhé jsou komentátoři, kteří se svým klientům snaží zpřístupnit své vlastní pocity z komentovaného pořadu.

Podle ADC je potřebné popisovat divákům to, co je pozorovatelné, nikoli to, co jsme schopni si z dané scény vyvodit. Je vhodnější popsat, že *Mary zatíná pěsti*, nikoli, že

se *Mary zlobí*, nebo dokonce, že *se Mary zlobí na Johna* (s. 6). Salway (2003) se domnívá, že kognitivní stavy postav by se neměly popisovat přímo, ale prostřednictvím jejich vnějších projevů (gestikulace, mimika apod.), které nechávají divákovi prostor pro interpretaci. V ADC (s. 4) se píše, že nálady, myšlení a jiné kognitivní stavy protagonistů nejsou viditelné, a tudíž nejsou předmětem audio popisu.

Podobně ADC (s. 4) varuje před používáním hodnotících výrazů (zejména hodnotících adjektiv a adverbí). Přídavné jméno *krásný* je podle této publikace nevhodným výrazem, neboť v sobě přináší pouze subjektivní posouzení, a přitom blíže nespecifikuje, co to přesně znamená. ADC proto doporučuje spíše volit konkrétní popisy osob, oblečení nebo předmětů a úsudek přenechat divákům.

Podle ADC musí komentátor při popisu zachovávat neutralitu. Nesmí na sebe svými vlastními dojmy z filmu upoutávat pozornost a „nadbíhat“ tak zrakově postiženým divákům. Komentátor volbou vhodných jazykových prostředků dokáže jiným způsobem zprostředkovat milostnou a jinak násilnou scénu. Tónem hlasu však nesmí divákům vnucovat, co si mají o filmu myslet a co cítit.

Gerzymischová-Arbogastová se domnívá, že při audio popisu je nutné vždy zachovávat „atmosféru díla“. Zároveň však dodává, že emoce by se měly popisovat, nikoli interpretovat. Proto doporučuje například říci „*Má vrásčitou tvář*“ místo „*Je ošklivý*.“ (Gerzymisch-Arbogast 2007: 8)

Přístup francouzské organizace AVH je evidentně v rozporu výše uvedenými požadavky. Z rozhovoru s komentátorkou AVH, Marie-Luce Plumauzillovou vyplývá, že poptávka po popisu emocí filmových postav přišla z řad samotných francouzských klientů. Francouzští zrakově postižení diváci si podle Plumauzillové přejí, aby jim audio popis naznačil, jak se hrdina filmu cítí a jaký dojem v komentátorovi určitá scéna zanechává. Tento popis však nesmí být přehnaný. Například ve francouzském audio popisu k filmu *Mrtvá nevěsta* (pův. *Corpse Bride*, francouzsky *Les Noces Funèbres*) režiséra Tima Burtona, se objevuje následující komentář (ve volném překladu do češtiny):

„*V temném šedém světě ruka otevírá knihu s prázdnými stránkami. Na zdi visí fotka malého chlapce s velkýma smutnýma očima. Vedle chlapce sedí pes a vesele se na něj dívá.*“

Marie-L. Plumauzille nicméně v souladu s ostatními zdroji uvádí, že úkolem komentátorů v AVH není film posuzovat, ale zachovávat objektivitu. Zároveň však

navrhuje popisy nuancovat a přizpůsobovat je celkové náladě snímku. Podobný názor sdílí také López Vera: podle něj je důležité převést jednak náladu, ale také emociální dopad popisované scény. (López Vera 2006: 2)

V českém prostředí narážíme na obdobný střet názorů. V organizaci SONS se podle slov L. Krapky komentátoři snaží o co možná největší zachování objektivitu a nepodsouvají divákům své subjektivní názory. V Apogeu je důraz na objektivitu zřejmě o něco menší a komentátoři například popisují kromě jednoznačně viditelných emocí postav také emoce, které vyžadují určitou míru interpretace. Nedostatek odstupů a objektivitu v audio popisech od Apogea je také předmětem kritiky ze strany zástupců organizace SONS. Například v audio popisu k filmu *Nuda v Brně* se objevují následující formulace vypovídající o emocích a vnitřních prožitcích protagonistů:

„Miriam úzkostlivě téká očima kolem sebe a jen stěží se podívá na přítele. Olinka drží v rukou krabičku s nápisem „ROHYPNOL“. Miriam se začínají klížit oči, padá jí hlava. Je pro ní stále těžší zůstat vzhůru.“

Který přístup je pro komentátora vhodnější, zda společně s divákem film prožívat, nebo zůstat naprosto nezaujatý, je však otázkou, kterou by nejlépe zodpověděl systematický průzkum mezi zrakově postiženými klienty

Popisy barev

Ve filmech sehrává kombinace převládajících barev nezřídka velmi významnou roli. Prostřednictvím barev se na diváky přenášejí emoce a bohatá symbolika s nimi spojená, barvy pomáhají stimulovat fantazii. Muž v černém obleku s černým kloboukem zřejmě vyvolá dojem serióznosti, vážnosti, případně také smutku. Naopak červené ženské šaty si nespíše spojíme se smyslností, krásou, elegancí, živelností nebo sexualitou.

Mnohé praktické příručky a mnozí teoretikové se shodují v tom, že je nutné symboliku barev zrakově postiženým při popisování filmů zprostředkovat. Slabozrakým, kteří barvy vidí, pomůže audio popis domýšlet si jednotlivé detaily. Nevidomí, i ti, kteří se narodili bez funkčního zraku (a těch je minimum) si dokáží asociovat barvy s konkrétními předměty a významy. Možná nikdy na vlastní oči neviděli zelenou barvu, ale dobře vědí, že zelená je barva přírody života nebo jarní obnovy, a že lidské oči uklidňuje. (ITC, s. 22). ADC doporučuje pojmenovávat konkrétní odstíny barev, například popisovat *vínově-*

červené šaty, zároveň se však vyhýbat technickým či příliš netradičním názvům odstínů, pod nimiž si zrakově postižení nebudou schopni nic známého představit.

ITC (s. 6) cituje poměrně výstižný názor jednoho z účastníků průzkumu Audatel: „Popisování barev a oblečení mi neřekne mnoho, ale řekne mi to alespoň něco. Například muž v bílé košili a tmavých kalhotách bude zajisté elegantní. Má-li na sobě i kravatu, naznačuje to upravenost a seriózní přístup.“

Z rozhovorů s komentátory organizace SONS plyne, že v komentářích také přináší popis barev, v souladu s příručkou ITC. Naopak podle Petra Maška, je pro nevidomého klienta barva pouze definicí, druhořadou informací. Nicméně, ve scénářích Apogea se objevují i popisy barev (například ve filmu *Společenství prstenů* při popisu Kraje), jejich frekvence je však poměrně nízká.

Perspektiva

Podle ADC (s. 8) by měl být film komentován z perspektivy vidoucího diváka. Na stejném místě, kde na vidoucí publikum čeká (příjemné nebo nepříjemné) překvapení nebo náhlý zvrat v ději, by měl být překvapen či šokován i zrakově postižený divák. Komentátor nesmí předčasnou vysvětlivkou moment překvapení pokazit. Dokud není jasné, že postavou převlečenou do ženských šatů je nám známý hrdina John, nesmí v audio popisu zaznít *John v převleku*. Audio popis nečekaných scén by měl přijít ve vhodný okamžik tak, aby reakce diváků (jak vidoucích tak zrakově postižených) byla vhodně načasovaná.

Pokud však vidoucí divák z jasných znaků *tuší*, že se něco stane, by měl komentátor na varovné znaky vhodným způsobem upozornit. Vidíme-li na scéně muže nabíjejícího pistoli, můžeme očekávat, že dříve nebo později zazní rána.

Zachovat správnou perspektivu je podle ADC (s. 15) potřebné i z hlediska prostorové orientace. Pro zrakově postiženého diváka je důležité vědět, zda se díváme směrem dolů, letíme ponad písečnou pláž nebo se od určitého místa vzdalujeme. Na každou změnu scény a perspektivy je potřebné upozornit, aby mohl divák nerušeně sledovat děj a aby pro něj nebyl audio popis matoucí.

Komentátor často tráví přípravou audio popisu hodiny a velmi detailně se seznamuje s celým filmem. V tom se skrývá nebezpečí, že komentátor ztratí objektivní nadhled nebo si všimne nelogičností. Podle ADC (s. 14) však komentátorovi nenáleží na tyto chyby režiséra nebo scénáristu upozorňovat. Běžný divák si při sledování filmu nelogičností většinou

vůbec nevšimne. Obdobně ADC (s.9) upozorňuje na to, že komentátor nesmí předčasně popisem divákovi odhalovat vztahy mezi postavami, které vyjdou najevo až v pozdější vývoji filmu. Někdy bývají vztahy jasné hned od začátku – v jiných případech zase režisér od diváka očekává, že si vztahy postupně domyslí. Rozhodování, jakým způsobem a kdy informace zprostředkovat, leží na bedrech komentátora.

Cenzura informací

V dnešní záplavě nových filmů se postupně překonávají veškerá omezení a rozbíjejí tabu minulosti. Současné filmy zobrazují vše, co lze na vlastní oči ve světě vidět, ale také to, co si lze pouze představit. Před audio komentátory se objevují stále nové výzvy, jak slovy popsat obsah, který je naprosto *smyšlený, nepochopitelný, nepředstavitelně krutý* nebo představovaný *bez jakýchkoli morálních zábran*. Jak popsat martýrium ve filmu *Umučení Krista* nebo sexuálně otevřené scény ze snímku *Pianistka*? Lze vůbec slovy zprostředkovat to, co nám při pohledu vyráží dech?

ADC (s. 6) považuje jakoukoli snahu o cenzuru či zmírňování expresivity vizuálního obsahu za zcela nepřijatelnou. Erotické nebo násilné scény by měl komentátor popisovat bez zdráhání faktickým, neutrálním způsobem. Pokud je mu popisování podobného obsahu mimořádně nepříjemné, měl by zakázku odmítnout a přenechat audio popis někomu jinému. Cenzura informací je neférová jak vůči komentovanému filmu, tak vůči divákovi.

ITC (s. 34) ovšem upozorňuje na to, že k popisu choulostivých scén je třeba přistupovat velice opatrně a pečlivě volit formulace. Nevhodným výběrem slov může původně romantická scéna ztratit svůj půvab a napětí, nebo dokonce vyznít trapně a směšně. Komentátor musí přizpůsobit jazyk audio popisu tomu, pro jakou cílovou skupinu je snímek určen (tj. popisovat jinak filmy mládeži nepřístupné a dětské pořady). Navíc musí komentář vhodně doplňovat hudbu v pozadí a zvukové efekty, aby nenarušil celkovou atmosféru audiovizuálního díla. ITC (s. 36)

Podle Petra Maška z Apogea je třeba například milostné scény popisovat co možná nejstřízlivěji. Podobnou praxi (například při popisu milostné scény ve filmu *Obsluhoval jsem anglického krále*) ukazuje také organizace SONS.

5.1.5. Lingvistická stránka audio popisu

Většina prací o jazykové stránce audio popisu, je psána anglicky. Jejich aplikace do českého prostředí má tedy určité limity. Následující sekce se proto zaměřuje na pravidla, která jsou přenositelná, která nesouvisí přímo s individuální povahou daného jazyka, ale dotýkají se spíše obecného přístupu k jazyku audio popisu.

Obrazná vyjádření

Známé anglické rčení praví, že jediný obrázek dokáže to, co tisíc slov. (*A picture is worth a thousand words.*) Joel Snyder však argumentuje, že někdy to bývá právě naopak: Pečlivě zvolená slovní spojení dokáží v mysli diváka vytvořit živý a dlouhotrvající obraz. (Snyder 2007) „Přirovnání malují obrazy,“ zdůrazňuje tento dlouholetý školitel komentátorů. (Snyder 2006: 7) Snyder proto doporučuje volit vždy velmi konkrétní výrazy, především slovesa, díky nimž komentátor několika slovy popíše scénu tak, že si ji budou schopni diváci živě představit.

Příručka ADC (s. 6) obdobně doporučuje místo obecných sloves využívat přesnější popisy, například místo obecného slovesa *chodit, jít*, je vhodné volit spíše konkrétnější synonyma *pospíchat, vykračovat si, potácet se, opatrně našlapovat, klimbat se, vrávorat* apod. Podle ADC (s. 6) by však komentátoři neměli audio popis chápat jako slovní akrobacii s komplikovanými metaforami a měli by se zdržet neobvyklých přirovnání. Vhodnější jsou všeobecně známá obrazná spojení.

Zatím co v audio komentáři k filmu *Postřižiny* jsme svědky mnoha přirovnání (například srovnání květnových rozkvetlých stromů s hebkým peřím), jiné audio popisy sdružení Apogeu (například k filmu *Nuda v Brně*) podobnými obrazy neoplývají. Podle Petra Maška výběr slovních spojení vyplývá ze stylu samotného filmu.

V organizaci SONS je na druhou stranu kladen striktní důraz na objektivitu popisovaných skutečností. Obrazná pojmenování zde mají minimální prostor.

Jazykový styl

Audio popis se po nahrání stává nedílnou součástí snímku, kouskem skládačky, který zrakově postiženým divákům dotváří celkový obraz, a umožňuje jim film kompletně pochopit. Slova, kterými se popisují scény, nesmí budit nepatřičnou pozornost, ale musí zapadnout do celkové nálady díla. V příručce ADC (s. 6) se uvádí, že styl audio popisu by

měl být sladěný s obsahem filmu a komentátor by měl také vhodným způsobem přizpůsobit jazykový styl cílovému publiku. Benecke a Dosch zdůrazňují, že zvolený jazyk, tj. slovní zásoba, styl a terminologie musí vhodně doplňovat celkové vyznění filmu. Podle německých autorů by komentátoři neměli využívat příliš formální jazyk, neboť ten by mohl brzdit dynamiku snímku. (Benecke et Dosch 2004: 24 in Orero et Wharton 2007: 168)

Španělská norma audio popisu dokonce vyžaduje, aby komentátor přizpůsobil slovní zásobu lexiku daného filmu. Znamená by to, že pokud se ve filmu využívají slangové nebo dokonce argotické výrazy, španělští komentátoři by podle celostátní normy měli používat podobný slovní rejstřík. Orerová a Wharton však španělskou normu v tomto ohledu kritizují a při audio popisu filmu *Torrente 3* po konzultaci s různými evropskými komentátory nakonec zvolili neutrální jazyk. Argumentují tím, že audio popis by neměl být přímo součástí snímku, tj. využívat stejný rejstřík jako film, ale měl by zůstat odlišitelný od zvukové stopy filmu. „The audio description narrative is not an intrinsic part of the film, its plot or characters, and should therefore stand distant from it all.“ (Orero et Wharton 2007: 167) Odvolávají se přitom na příručku ITC (s. 33), jež zmiňuje jako příklad audio popis filmu *Mlčení jehňátek* (angl. *The Silence of the Lambs*), ve kterém se objevují velice odpudivé scény. Faktický styl audio popisu těchto výjevů podle ITC nahání hrůzu i bez expresivnějšího vyjádření. (ITC, s. 33)

Při označování postav, míst nebo předmětů, je podle ADC (s. 6) důležité především dodržovat jednotnost, aby nedocházelo ke zmatku a nedorozumění při interpretaci ze strany diváků. Je-li hrdina vidoucímu publiku známý, ADC doporučuje označovat ho křestním jménem (pokaždé stejným). Pokud hrdinu zatím neznáme, je vhodnější ho popisovat fyzickým vzhledem (např. jako *muž s plnovousem, mladá blondýna* apod.). Aby si diváci mohli spojit jméno postavy s jejím hlasem, navrhuje ADC (s. 9) zmínit jméno postavy těsně předtím, než poprvé promluví. Pokud se hrdina delší dobu ve filmu nevyskytuje nebo má jen několik replik, doporučuje ADC jméno postavy pro jistotu ještě jednou zopakovat. Nicméně toto označení není nutné, pokud v dialogu hrdinu osloví jiná postava.

Podle ADC (s. 6) není žádoucí při audio popisu využívat slangové nebo nářečové výrazy, neboť ty nemusí být nutně srozumitelné všem divákům. Komentátor by si měl zachovávat neutrální rejstřík a neměl by sklouzávat k subjektivním a expresivním popisům.

Na druhou stranu není ani vhodné komentovat film učeneckým, intelektualizovaným jazykem a v přílišné míře využívat odborné výrazy, kterým nebudou běžní diváci rozumět.

Podle Petra Maška je při komentování nutné dodržet spisovnou češtinu. Výjimku tvoří tituly jako *Snowboardáři* nebo *Krkonošské pohádky*, kde se jazykový styl přizpůsobuje náladě celkového díla.

5.1.6. Zvuková stránka audio popisu

Zasahování do dialogu a hudby

Ve všech dostupných teoretických zdrojích o audio popisu se autoři shodují na tom, že audio popis nesmí zasahovat do dialogů a do důležitých zvukových efektů a že by měl vyplňovat tichá místa ve filmu. V praxi však toto pravidlo lze dodržovat jen do určité míry, neboť v řadě filmů se objevují scény s dlouhotrvajícími ruchy v pozadí, které je občas nutné pro účely audio popisu ztlumit.

Podle ADC (s. 12) bývají některé popisy natolik důležité, že můžou krátce přesáhnout i do první slabiky dialogu nebo pásma vypravěče. Je to nutné především tehdy, pokud pochopení repliky vyžaduje popis postavy, nebo alespoň označení jménem, aby si divák utvořil lepší představu o kontextu dané promluvy.

U zvukové kulisy ve filmu, především u hudby v pozadí, musí komentátor posoudit, nakolik melodie dotváří celkovou atmosféru a význam scény. ADC (s. 12) doporučuje nezasahovat v muzikálech do důležitých árií nebo melodií, které navozují silné emoce. Podle ADC lze přerušovat hudbu audio popisem pouze tehdy, pokud je třeba divákům přetlumočit nezbytnou okolnost.

Mathieuová a Turner se domnívají, že zrakově postižení diváci musí jednoznačně dokázat rozeznat stopu audio popisu od zvukové stopy filmu. Proto je nezbytné při komentářích původní zvukovou stopu ztišovat a nesnažit se audio popisem „překřičet“ film. V průzkumu, ve kterém získávali zpětnou vazbu od nevidomých a slabozrakých diváků, se jejich respondenti několikrát vyjádřili, že si nepřejí příliš hlasitý audio popis. Diváci to vyjádřili několikrát velice lakonicky: „Jsme slepí, nikoli hluší.“ (Mathieu et Turner, datum vydání neuvedeno: 9)

Hlas audio komentátora

Podle ADC (s. 12) by měl být hlas komentátora snadno odlišitelný od hlasů jednotlivých protagonistů ve filmu. Měl by však zároveň přirozeně zapadnout do celkového díla a neměl by příliš vyčnívat ze zvukové stopy.

Příručka ITC (s. 11) přináší podobný názor: kvalitní audio popis by měl být přednášen neutrálně (ne však monotónně), nevtíravým příjemným hlasem. Komentátor by měl vždy svůj projev přizpůsobit povaze komentovaného pořadu – například v thrilleru a při dramatických zápletkách filmů musí hlas zůstat pevný a tam, kde je to vhodné, naznačovat napětí. Zároveň však nesmí vyznívat ironicky nebo sklouzávat do patetičnosti. Naopak u komediálních pořadů se doporučuje popisovat pevným hlasem, s lehkým úsměvem na tváři. Podle ITC (s. 11) by se komentátor nikdy neměl v audio popisu smát, ani u těch nejtípnějších scén, ale měl by být schopen si od komentovaného filmu udržet patřičný odstup.

V některých organizacích (například ve francouzské AVH) popisují film zpravidla dva komentátoři – muž a žena, kteří se střídají po jednotlivých scénách. Podle Mathieuové a Turnera je tento přístup je příliš matoucí a diváci si musejí neustále klást otázku, zda zrovna mluví komentátor, nebo postava ve filmu. Kanadští autoři však doporučují dva různé hlasy, pokud se ve filmu objevují titulky a nápisy, které je nutné divákům přečíst. (Mathieu et Turner, datum vydání neuvedeno: 9) V organizaci SONS i sdružení Apogeum audio komentář namlouvá pouze jedna osoba (muž nebo žena).

Jazykolamy

Audio popis je určený k tomu, aby byl čten a poslouchán. Podle ADC (s. 12) by měl komentátor připravený scénář k audio popisu ještě před nahráváním několikrát přečíst, aby se ujistil, že se v něm nevyskytují obtížně vyslovitelné kombinace slov, jazykolamy nebo spojení, která po zvukové stránce vyvolávají nevhodné asociace. Audio popis musí být divákům příjemný a je třeba mít na paměti, že je bude provázet celým dějem filmu. Nesmí být proto rušivý. Podle příručky ITC (s. 11) zastávají zrakově postižení velice silné názory na hlasy lidí. Pokud se jim hlas komentátora nebude líbit, nebudou jej poslouchat.

Přečíst si nahlas audio popis ještě před nahráváním je vhodné i z časových důvodů. Někdy bývají pauzy mezi dialogy natolik krátké, že bývá nutné popisy na poslední chvíli zkracovat a zjednodušovat.

6. Závěry a doporučení do budoucna

V následujících sekcích přináší diplomová práce několik doporučení organizaci SONS a sdružení Apogeum a nastiňuje možnosti dalšího výzkumu audio popisu v ČR.

6.1. Divácký průzkum

Z mnoha kapitol této práce vyplývá, že prvním krokem k hlubšímu poznání audio popisu je rozsáhlý strukturovaný průzkum preferencí zrakově postižených klientů audio popisu. Bez toho, aby komentátoři měli představu, co od audio popisu klienti očekávají, nelze zvyšovat kvalitu komentovaných filmů. SONS i Apogeum dnes získávají zpětnou vazbu k jednotlivým filmům, ale všeobecný průzkum dosud chybí. V průzkumu preferencí by se mělo zjistit, zda zrakově postižení:

- mají zájem o komentované DVD nosiče, televizní vysílání, komentované filmy v kinech a představení v divadlech, případně komentované prohlídky na kulturních a historických památkách;
- mají zájem o komentování emocí, o subjektivnější audio popisy, nebo spíše o objektivnější komentář;
- upřednostňují podrobnější komentáře, popisy barev, oblečení a vzhledu postav, nebo dávají přednost stručnějším komentářům.

6.2. Standardní pravidla audio popisu

Na základě získaných informací z diváckých průzkumů by bylo vhodné sjednotit současná pravidla audio popisu v České republice a zavést systém kontroly kvality. Tento krok bude vyžadovat spolupráci organizace SONS se sdružením Apogeum, což se v současné době zdá poměrně obtížné. Jednotná pravidla jsou totiž jediným způsobem, jak zaručit, že audio popis bude konzistentně splňovat kritéria, která požadují zrakově postižení klienti. Kromě toho si vydavatelé budou moci při udělování zakázek na audio popis ověřit, zda daný komentátor nebo organizace odvádí skutečně profesionální výkon.

Druhým krokem by mohlo být vytvoření systému licencí nebo certifikací profesionálních komentátorů. Začínající komentátoři by na základě tohoto systému byli povinni absolvovat zkoušku podle stanovených pravidel a bylo by jim k dispozici certifikované školení u odborníků. Cílem je opět přispět k zaručení kvality audio popisu v ČR.

6.3. Další oblasti výzkumu do budoucna

Diplomová práce otevírá řadu otázek, které stojí za další výzkum, a to zejména:

- sociální dopad audio popisu na integraci těžce zrakově postižených osob do společnosti
- otázka převodu vizuální informace na verbální popis
- nové trendy audio popisu: překlady audio scénářů, individualizace audio popisu, audio popis využívaný v jazykových kurzech nebo u žáků se speciálními potřebami
- simultánní komentování (v divadle nebo při promítání film), jeho srovnání s nahraným audio komentářem
- audio komentátor: jeho role v komunikačním procesu, vhodný profil
- audio popis – umění nebo řemeslo?
- legislativní otázky audio popisu (například vztah k autorskému zákonu)
- audio popis ve veřejnoprávních a soukromých médiích (například otázka kvót)
- audio popis internetu, softwaru, interaktivních médií atd.

Výčet možných oblastí výzkumu by mohl ještě dlouho pokračovat. Doufám, že na diplomovou práci naváže řada zajímavých teoretických i praktických studií o audio popisu z různých úhlů pohledu, které přispějí k širšímu povědomí o tomto účinném nástroji integrace zrakově postižených osob do naší vizuální společnosti.

7. Literatura

- [1] American Foundation for the Blind. 1996. Video Description in North America [online]. [cit. 15.8.2008]. Dostupné z: <<http://www.afb.org/Section.asp?DocumentID=1231>>. (AFB 1996)
- [2] American Foundation for the Blind. Who's Watching? A Profile of the Blind and Visually Impaired Audience for Television and Video [online]. [cit. 15.8.2008]. Dostupné z: <<http://www.afb.org/Section.asp?SectionID=3&TopicID=140&DocumentID=1232>>. (AFB, datum vydání neuvedeno)
- [3] Arts Council England. 2005. Information update from Arts Council England [online]. [cit. 15.6.2008]. Dostupné z: <<http://www.artscouncil.org.uk/documents/newsletters/phpXzQBW0.doc>>. (Arts Council England 2005)
- [4] Association of Science -Technology Centers. *What Audio Description Is and Who Uses It* [online] [cit. 20.8.2008]. Dostupné z: <<http://www.astc.org/resource/access/medad.htm>>. (ASTC, datum vydání neuvedeno)
- [5] Audio Description Association. 2007. A-Z Directory of Qualified Audio Describers 2007 [online]. [cit. 15.7.2008]. Dostupné z: <http://www.developingaudiences.com/documents/ADA_directory.doc>. (ADA 2007)
- [6] Audio Description Coalition. 2008. Standards for Audio Description and Code of Professional Conduct for Describers, based on the training and and experience of audio describers and trainers from across the United States. [online]. [cit. 15.8.2008]. Dostupné z: <<http://www.audiodescriptioncoalition.org/wordfregister.htm>>. (ADC 2008)

- [7] Bamford, Anne. 2003. The Visual Literacy White Paper [online]. Uxbridge, Australia: Adobe Systems Incorporated [cit. 7.7.2008]. Dostupné z: <www.adobe.com/uk/education/pdf/adobe_visual_literacy_paper.pdf>. (Bamford 2003)
- [8] Benecke, Bernd. 2007. Audio Description: Phenomena of Information Sequencing [online]. EU-High-Level Scientific Conference Series. MuTra 2007 – LSP Translation Scenarios: Conference Proceedings [cit. 1.8.2008]. Dostupné z: <http://www.euroconferences.info/proceedings/2007_Proceedings/2007_Benecke_Bernd.pdf>. (Benecke 2007)
- [9] Benecke, Bernd. 2004. Audio-Description [online]. Meta 49(1), 78-80 [cit. 1.8.2008]. Dostupné z: <www.erudit.org/revue/meta/2004/v49/n1/009022ar.pdf>. (Benecke 2004)
- [10] Braun, Sabine. 2007. Audio Description from a discourse perspective: a socially relevant framework for research and training [online]. Papers from the Centre for Translation Studies University of Surrey [cit. 1.8.2008]. Dostupné z: <<http://epubs.surrey.ac.uk/translation/1>>. (Braun 2007)
- [11] Budínek, Radomír. 2006. Přístupnost webových stránek [online]. World Media Partners [cit. 1.8.2008]. Dostupné z: <<http://www.wmp.cz/aktuality/pristupnost-webovych-stranek/>>. (Budínek 2006)
- [12] Cintas, Jorge Diaz; Orero, Pilar; Remael, Aline. 2007. Media for all : subtitling for the deaf, audio description, and sign language. Amsterdam: Rodopi (Cintas et al. 2007)
- [13] Clark, Joe. 2007. Comments on U.K. guidelines on audio description [online]. [cit. 15.8.2008]. Dostupné z: <<http://joeclark.org/access/description/ukad.html>>. (Clark 2007)
- [14] Clark, Joe. 2002. Building accessible websites [online]. [cit. 15.8.2008]. Dostupné z: <<http://joeclark.org/book/>>. (Clark 2002)

- [15] Envisage. 2006. Audio Description symposium [online]. [cit. 15.8.2008]. Dostupné z: <http://www.developingaudiences.com/documents/envisage_transcript.pdf>. (Envisage 2006)
- [16] Gambier, Yves. 2004. La traduction audiovisuelle : un genre en expansion [online]. Meta, vol. 49(1), 2004, 1-11 [cit. 1.8.2008]. Dostupné z: <<http://id.erudit.org/iderudit/009015ar>>. (Gambier 2004)
- [17] Gerzymisch-Arbogast, Heidrun. 2007. Workshop Audio Description [online]. Summer School Screen Translation [cit. 10.8.2008]. Dostupné z: <http://www.translationconcepts.org/pdf/audiodescription_forli.pdf>. (Gerzymisch-Arbogast 2007)
- [18] Haig, Raina. 2005. Verbalising the Visual: The construction of meaning in audiodescription [online]. [cit. 1.8.2008]. Dostupné z: <<http://www.rainahaig.com/index.php?id=60>>. (Haig 2005)
- [19] Haig, Raina. 2002. Audio Description: art or industry? [online]. [cit. 1.8.2008]. Dostupné z: <<http://www.rainahaig.com/index.php?id=55>>. (Haig 2002)
- [20] Hernández Bartolomé, Ana Isabel; Mendiluce Cabrera, Gustavo. 2005a. „New Trends in Audiovisual Translation: The Latest Challenging Modes [online]. Miscelánea: A journal of English and American Studies 31, 89-104 [cit. 1.8.2008]. Dostupné z: <<http://www.miscelaneajournal.net/images/stories/articulos/vol31/bartolome31.pdf>> (Hernández Bartolomé et Mendiluce Cabrera 2005a)
- [21] Hernández Bartolomé, Ana Isabel; Mendiluce Cabrera, Gustavo. 2005b. La semiótica de la traducción audiovisual para invidentes [online]. Universidad de Valladolid, Revista de la Asociación Española de Semiótica, 14, 239-254 [cit. 1.8.2008]. Dostupné z: <<http://descargas.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/scclng/00362842088072840032268/029215.pdf?incr=1>>. (Hernández Bartolomé et Mendiluce Cabrera 2005b)

- [22] Hernández Bartolomé, Ana Isabel; Mendiluce Cabrera, Gustavo. 2004. Audesc: Translating Images into Words for Spanish Visually Impaired People [online]. *Meta*, 49(2), 264-277 [cit. 1.8.2008]. Dostupné z: <<http://www.erudit.org/revue/meta/2004/v49/n2/009350ar.html>>. (Hernández-Bartolomé, Mendiluce-Cabrera 2004)
- [23] Holeňová, Jiřina. Datum vydání neuvedeno. Filmy s audio popisem jsou již samozřejmostí: Rozhovor s odborným garantem pro filmy s audio popisem občanského sdružení Apogeum, PaedDr. Michalem Kuchařem [online]. [cit. 1.8.2008]. Dostupné z: <http://www.nevidomimezinami.cz/main/nevidomimezinami/Texty/Umeni/filmy_s_popisem.wiki>. (Holeňová, datum vydání neuvedeno)
- [24] Independent Television Commission. 2000. ITC Guidance On Standards for Audio Description [online]. [cit. 1.5.2008]. Dostupné z: <http://www.ofcom.org.uk/static/archive/itc/uploads/ITC_Guidance_On_Standards_for_Audio_Description.doc>. (ITC 2000)
- [25] Lakritz, James, Salway Andrew. 2002. The Semi-Automatic Generation of Audio Description from Screenplays [online]. School of Electronics and Physical Sciences. Department of Computing. University of Surrey [cit. 15.8.2008]. Dostupné z: <www.bbrel.co.uk/pdfs/CS-06-05.pdf>. (Lakritz et Salway 2002)
- [26] López Vera, Juan Francisco. 2006. Translating Audio description Scripts: The Way Forward? - Tentative First Stage Project Results [online]. EU-High-Level Scientific Conference Series, MuTra 2006 – Audiovisual Translation Scenarios: Conference Proceedings. [cit. 1.5.2008]. Dostupné z: <http://www.euroconferences.info/proceedings/2006_Proceedings/2006_Lopez_Vera_Juan_Francisco.pdf> (López Vera 2006)

- [27] Mamojka, Branislav. 2006. Pozvánka na seminár: Komentovanie audiovizných diel pre nevidiacich [online]. [cit. 1.5.2008]. Dostupné z: <<http://plone.netopier.sk/plone-site/nastenka-nastenka/pozvanka-na-seminar-komentovanie-audioviznych-diel-pre-nevidiacich/>>. (Mamojka 2006)
- [28] Mathieu, Suzanne; Turner, James M. 2007 Audiovision ou comment faire voir l'information par les personnes aveugles et malvoyantes : lignes directrices pour la description d'images en mouvement [cit. 1.8.2008]. Dostupné z: <http://www.caiss-acsi.ca/proceedings/2007/mathieu_2007.pdf>. (Mathieu et Turner 2007)
- [29] MeAC. 2007. Measuring Progress of eAccessibility in Europe: Assessment of the Status of eAccessibility in Europe: Executive Summary [online]. [cit. 15.8.2008]. Dostupné z: <ec.europa.eu/information_society/activities/einclusion/docs/meac_study/meac_report_exec_sum_05_11.pdf>. (MeAC 2007)
- [30] Media Access Australia. 2006. DVD Access – a background paper [online]. [cit. 15.8.2008]. Dostupné z: <http://www.hreoc.gov.au/disability_rights/media/DVD%20background%20MAA.doc>. (MAA 2006)
- [31] Molotsky, Irvin. 1988. New TV System Offers Descriptions for Blind [online]. The New York Times [cit. 15.8.2008]. Dostupné z: <<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=940DE3DA1639F930A25752C0A96E948260>>. (Molotsky 1988)
- [32] Navarrete Moreno, F. J. 1997. “Sistema AUDESC: el arte de hablar en imágenes”. Integración. 23, 70-75. (Navarrete Moreno 1997)
- [33] Novovitch, Barbara. (Datum vydání nevedeno.) What goes in the eyes comes out the mouth [online]. [cit. 15.8.2008]. Dostupné z: <<http://www.washear.org/reuters.htm>>. (Novovitch, datum vydání nevedeno)

- [34] Občanské sdružení Apogeu. 2008. Výroční zpráva 2007. [online]. [cit. 15.6.2008]. Dostupné z: <<http://www.apogeu.info/docu.php?id=99>>. (Apogeu 2008)
- [35] Ofcom. 2007. Code on Television Access Services [online]. [cit. 1.8.2008]. Dostupné z: <<http://www.ofcom.org.uk/tv/ifi/codes/ctas/>>. (Ofcom 2007)
- [36] Orero, Pilar; Wharton, Steve. 2007. The Audio Description of a Spanish Phenomenon: Torrente 3 [online]. The Journal of Specialised Translation, 7 [cit. 15.8.2008]. Dostupné z: <http://www.jostrans.org/issue07/art_orero_wharton.pdf>. (Orero et Wharton 2007)
- [37] Pfanstiehl, Margaret et Pfanstiehl, Cody. 1985. The play's the thing - audio description in the theatre [online]. BJVI 3(3), 91-92. [cit. 1.8.2008] Dostupné z: <http://www.rnib.org/xpedio/groups/public/documents/Visugate/public_inaudioth.hcs p#P2_72.>. (Pfanstiehl 1985)
- [38] Pham, Khuê. 2007. Hearing is Believing: Making Movies For The Blind [online]. Spiegel online International [cit. 15.8.2008]. Dostupné z: <<http://www.spiegel.de/international/zeitgeist/0,1518,474548,00.html>>. (Pham 2007)
- [39] Piety, Philip J. 2003. Audio Description, a Visual Assistive Discourse: An Investigation into Language Used to Provide the Visually Disabled Access to Information in Electronic Texts [online]. [cit. 1.6.2008]. Dostupné z: <<http://www1.georgetown.edu/grad/cct/academics/theses/PhilPiety.pdf>>. (Piety 2003)
- [40] Remael, Aline; De Houwer, Annick, Vandekerckhove, Reinhild. 2008. Intralingual open subtitling in Flanders: audiovisual translation, linguistic variation and audience needs [online]. The Journal of Specialised Translation [cit. 15.8.2008]. Dostupné z: <http://www.jostrans.org/issue10/art_houwer.php>. (Remael et al. 2008)

- [41] Royal National Institute for the Blind. 1988. An Introduction to Audio Description in the Theatre [online]. [cit. 1.8.2008]. Dostupné z: <http://www.rnib.org.uk/xpedio/groups/public/documents/visugate/public_inaudioth.hcsp>. (RNIB 1988)
- [42] Salway, Andrew. 2005a. A Corpus-based Analysis of Audio Description, Submitted to be considered for inclusion in Selected Proceedings of Media for All [online]. [cit. 1.8.2008]. Dostupné z: <<http://www.bbrel.co.uk/pdfs/Pre-edited%20version%20Audio%20Description%20a%20Corpus-based%20Analysis.pdf>>. (Salway 2005a)
- [43] Salway, A.; Vassiliou, A. Ahmad, K. 2005b. What happens in films? [online]. Multimedia and Expo [cit. 1.8.2008]. Dostupné z: <<http://www.computing.surrey.ac.uk/personal/pg/A.Salway/pdfs/What%20Happens%20in%20Films%20FINAL.pdf>>. (Salway et al. 2005b)
- [44] Schindler, Radek; Pešák, Milan. 2008. Kdo je zrakově postižený? [online]. SONS ČR [cit. 1.8.2008]. Dostupné z: <<http://www.sons.cz/kdojezp.php>>. (Schindler et Pešák 2008)
- [45] Schmeidler, Emilie. (Datum vydání neuvedeno.) What it the impact on Visually Impaired Viewers? [online]. American Foundation for the Blind [cit. 1.8.2008]. Dostupné z: <<http://www.rit.edu/~easi/easisem/audiodes.html>>. (Schmeidler, datum vydání neuvedeno)
- [46] Snyder, Joel. 2007. Audio Description: The Visual Made Verbal [online]. The International Journal of the Arts in Society, Volume 2 [cit. 1.8.2008]. Dostupné z: <http://www.audiodescribe.com/about/articles/ad_international_journal_07.pdf>. (Snyder 2007)
- [47] Snyder, Joel. 2006. Audio Description: The Visual Made Verbal: Accessing Higher Ground [online]. Boulder, CO [cit. 15.8.2008]. Dostupné z: <<http://www.colorado.edu/ATconference/AD-CO1.doc>>. (Snyder 2006)

- [48] Snyder, Joel. (Datum vydání neuvedeno.) Annotated Audio Description Script for The Color of Paradise [online]. [cit. 15.8.2008]. Dostupné z: <<http://www.audiodescribe.com/links/Color%20of%20Paradise.doc>>. (Snyder, datum vydání neuvedeno)
- [49] Thomas, Robert. 1996. Gregory T. Frazier, 58; Helped Blind See Movies With Their Ears [online]. The New York Times [cit. 15.8.2008]. Dostupné z: <<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9C0CE7DE1F39F934A25754C0A960958260>>. (Thomas 1996)
- [50] Vighetti, Marc. 2008. Audio description, des mots pour voir [online]. [cit. 15.8.2008]. Dostupné z: <<http://description.brinkster.net/histoire.html>>. (Vighetti 2008)
- [51] World Wide Web Consortium. 2005. How People with Disabilities Use the Web [online]. Working-Group Internal Draft [cit. 1.8.2008]. Dostupné z: <<http://www.w3.org/WAI/EO/Drafts/PWD-Use-Web/#visual>>. (W3C 2005)